Innhold:

INNVANDRINGSPOLITIKK

INNTEKTSOPPGJØR

PRISFORSKJELLER

TRENGER VI EN NY ØKONOMISK POLITIKK

GRÅMARKEDET, PRIVATE KREDITTER OG PENGEPOLITIKKEN

NYTT FRA NSF

FRIHANDEL

BOKANMELDELSE

SOSIALØKONOMEN

NR 7 1976 ÅRGANG 30.

Avdelingssjef

Norske kommuners sentralforbund er en sammenslutning av kommuner og fylkeskommuner. Formålet er å ivareta kommunenes felles interesser, fremme samvirke melom dem og bistå kommunene i deres virksomhet.
Forbundets kommunalavdeling arbeider med utredning, rådgivning og informasjon på alle kommunale og fylkeskommunale fagområder.
Avdelingen er for tiden organisert med en avdelingsdirektør og 4 seksjoner, hver ledet av en avdelingssjef. En avdelingssjefstiling er nå ledig.
Stillingen dekker blant annet fagfeltene kommunalrett, kommunaløkonomi, alminnelig juridisk rådgivning, undervisning, kultur, havn og samferdsel.
Til stillingen søkes en erfaren leder/saksbehandler med juridisk, økonomisk eller pedagogisk utdannelse, eventuelt annen relevant bakgrunn.
I tilfelle internt opprykk vil det kunne bli ledig stilling som saksbehandler for jurist eller økonom.
Lønn etter det offentlige regulativ, lønnstrinn 27, for tiden kr. 116 948,— pr. år., 5 dagers uke, pensjonsordning.

Søknad sendes innen 7. oktober til:

NORSKE KOMMUNERS SENTRALFORBUND

Haakon VII's gt. 9
Oslo 1.

Ytterligere opplysninger om stillingen
kan fåes ved henvendelse til avd.dir. Lars-Jonas Nygaard,
telefon 41 20 00.

Seminar om Norge i verdensøkonomien

Et seminar med utgangsunkt i: FN-organenes vedtak om å gå inn for en «Ny økonomisk verdensordning»; behovet for en aktiv norsk omstilling til internasjonale bytteforhold; endringer i verdensøkonomien og Norges framtidige stilling i perspektiv, finner sted den 23. og 24. september i auditorium 5, Vilhelm Bjerknes hus, Universitetet, Blindern.
Innlederne er rekruttert fra bl.a. følgende institusjoner: Finansdepartementet, Handelsdepartementet, Norsk utenrikspolitisk institutt, Institutt for fredsforskning, Norges Industriforbund, Norges Rederforbund, Statistisk sentralbyrås forskningsavdeling, Landsorganisasjonen, Norges Landbrukshøyskole og Universitetet i Oslo.

Blant emnene som er på programmet kan nevnes:

Norsk handelspolitikk under omprøving, —
Synspunkter på en framtidig norsk handelspolitikk,
Kravet om en «Ny økonomisk verdensordning,
Konsekvenser for norsk næringsliv og økonomisk politikk.

Seminaret er gratis
og bør samle mange interesserte.
Påmelding til

Industriseminaret ved Universitetet i Oslo,

Postboks 1076, Blindern,
Oslo 3.

NSF 1908

SOSIALØKONOMEN

Nr. 7. 1976 årgang 30

Redaksjon:

Tor Kobberstad
Knut Arild Larsen
Leif Asbjørn Nygaard
Jan Fredrik Qvigstad

●

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Kjell Fiskvik
Nils Terje Furunes
Kristen Knudsen
Tore Vermund Knudsen
Jan Erik Korsæth
Ole Jørgen Mørkved
Tore Sager
Steinar Strøm
Aina Uhde
Per Halvor Vale
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN
Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening

Formann:
Dag Bjørnland

●

Utkommer med 10 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli og august

●

Sekretariat:
Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 80,–
pr. år. Enkeltnummer kr. 9,–

INNHOLD

LEDER

Innvandringspolitikk 3

AKTUELL KOMMENTAR

SVEIN GÅSEMYR:
Informasjon om lønnsutviklingen i samband med tariffoppgjør 4

SIGBJØRN ATLE BERG:
Store prisforskjeller for samme vare — et velfedsfenomen 8

ARTIKLER

PER SCHREINER:
Trenger vi en ny økonomisk politikk 9

ARNE DAG STI:
Gråmarkedet, private kreditter og pengepolitikken 15

Nytt fra NSF 24

DEBATT

— Frihandel 25

BOKANMELDELSER 32

ANNONSEPRISER (EKSKL. MOMS):

1/2 side	1 150,–
3/4 side	900,–
1/2 side	600,–
1/3 side	450,–
1/4 side	350,–

Farvetillegg: kr. 600,– pr. ekstra farve.
Tillegg for utfallende format: 10 %.

Bilagspriser oppgis på forespørsel.
Prisene er ekskl. klisjearbeid.
Tidsfrist: Innen 5. i utgivelsesmåneden.
Klisjeraster: Omslag 48 linjer.
Innmat 48 linjer.
Omslag: 180 gr. Invercote.
Innmat: 90 gr. Silverstar.

Trykt i boktrykk.
Reklametrykk A.s, Bergen

Ta imot et godt råd

- det kan det bli penger av

Man løser ikke nødvendigvis et økonomisk problem bare ved å yte lån. Noen ganger er det riktig, andre ganger betyr det bare en utsettelse av de virkelige problemene. I Kreditkassen ser vi på det å drive bank som noe langt mer enn å yte x-antall kroner i lån. Hver dag blir vi konfrontert med forskjellige bedrifters problemer og ønsker – og hver henvendelse har sin spesielle bakgrunn. Etter analyse av situasjonen og diskusjon med bedriftsledelsen, hender det ofte at vi kommer frem til disponeringer og tiltak som er uavhengig av lån.

Denne daglige konfrontasjon med nye problemer har gitt oss en solid erfaring som vi gjerne bringer videre til våre kunder. Det kan være lønnsomt å bruke oss som diskusjonspartner – og da aller helst *før* problemene dukker opp. Velkommen.

KREDITKASSEN

- vi yter mer enn lån

RRA 1 AB Bates

Innvandringspolitikk

I de senere år har det vært en betydelig innvandring til Norge. Et særtrekk ved denne innvandringen er også at den i stor grad skjer fra land utenfor Europa. Årsakene til innvandringen er forholdsvis enkle å se. Gode inntektsmuligheter i det norske arbeidsmarked og en høy levestandard vil framtre som meget tiltrekkende for store folkegrupper i den fattige verden.

Tidlig i 1975 ble det fastsatt en midlertidig innvandringsstopp, ved at adgangen til å oppnå arbeidstillatelse ble begrenset. Dette ble begrunnet med at innvandringen skjedde for raskt til å kunne absorberes uten alvorlige problemer. Ytterligere innvandring i større omfang skulle derfor først skje etter at de allerede mottatte innvandrere er sikret en akseptabel livssituasjon.

Innvandringsstoppen ble først gitt gyldighet for ett år og senere forlenget med et halvt år. I St. meld. nr. 107 (1975—76) er det foreslått at stoppen blir forlenget inntil videre uten noen bestemt tidsfrist.

I denne stortingsmeldingen er det også redegjort for hvordan innvandringsstoppen har vært praktisert. Dette synes å ha vært på en rimelig og fornuftig måte, og ut fra de erfaringer som er gjort kan det være behov for en del mindre justeringer. For øvrig synes konklusjonen om forlenget innvandringsstopp vel begrunnet. Denne praktiske konklusjon om forlenging inntil videre er for så vidt tilstrekkelig, det er ikke i dag nødvendig å gjøre noen mer vidtgående vedtak.

Perspektivene framover gir likevel grunn til en del refleksjoner utover dette. Det må kunne spørres om vi tar sikte på senere å oppheve innvandringsstoppen, slik at vi da skal motta en betydelig innvandring. Det er et viktig prinsipielt spørsmål om Norge skal bli et innvandringsland, og i tilfelle hvor rask befolkningsøking vi da skal ta sikte på. Innvandringspolitikken gjelder ikke bare enkeltmenneskers rett til å bosette seg i Norge, men også en vurdering av det totalresultat som liberale innvandringsregler vil føre med seg.

I St. meld. nr. 107 sies at de grunnleggende prinsipper i norsk innvandringspolitikk ble avklaret i forbindelse med St. meld. nr. 39 (1973—74). Disse prinsippene går ut på at innvandringen må holdes under kontroll, fordi det er begrenset hvilken innvandring som kan absorberes uten alvorlige problemer og fordi det må sikres at innvandrernes kår i Norge blir akseptable. Landets økonomiske vekst skal ikke baseres på økt innvandring av utenlandske arbeidstakere, og Norge skal ikke aktivt gå inn for å stimulere slik innvandring.

Vi kan tolke dette som et prinsippstandpunkt om at Norge ikke skal øke sin befolkning gjennom innvandring. Likevel har vi et inntrykk av at dette standpunktet ikke har vunnet fram, når innvandringsstoppen fortsatt skal anses som et midlertidig tiltak. Konsekvensen av at vår økonomiske vekst ikke skal baseres på innvandring må være at innvandringen begrenses ved permanente regler og at det ikke er noen aktuell problemstilling å drøfte hvilken innvandringspolitikk som skal føres etter at stoppen er opphevet.

Det kan se ut til at de viktige prinsipielle spørsmål i innvandringspolitikken ikke har vært fullstendig vurdert. Første spørsmål er her om Norge ut fra økonomiske vurderinger bør ta sikte på en befolkningsøking gjennom innvandring. I så fall er det neste spørsmålet om vi også ønsker å utvikle Norge til et flerkulturelt samfunn gjennom omfattende innvandring fra andre verdensdeler.

Det er lite trolig at innvandring er økonomisk fordelaktig for landets nåværende befolkning. Tvert om tyder mye på at omfattende innvandring vil være en økonomisk belastning på det norske samfunn, spesielt fordi en stor del av denne innvandringen vil skje ved at hele familier flytter inn. Kostnadene til opplæring, boliger, skolegang for barn og andre sosiale ytelser kan bli langt større enn verdien utover arbeidslønn av den produksjonsøking som oppnås. Argumentasjonen om at vi har behov for arbeidskraft kan ikke aksepteres som holdbar. Situasjonen kan oppfattes slik av lite konkurransedyktige enkeltbedrifter, men for det norske arbeidsmarked under ett er mangelen på arbeidskraft en konsekvens av vår politikk for å holde full sysselsetting. Det vil da alltid være mangel på arbeidskraft, uansett hvilken innvandring som skjer.

AKTUELL KOMMENTAR

INFORMASJON OM LØNNSUTVIKLINGEN I SAMBAND MED TARIFFOPPGJØR

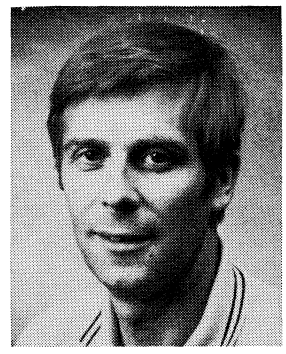

AV

SVEIN GÅSEMYR

1. Innledning

I min fagforening avd. 2-12 av NTL, har vi vært mye opptatt av at den informasjon som blir gitt i samband med lønnsoppgjørene er meget mangelfull for den enkelte lønnstaker, som skal gjøre seg opp en mening om hvilke lønnskrav han vil stille, og som skal ta stilling til et forslag til avtale. Vi har forsøkt å bøte på dette ved å utarbeide egne beregninger og prognoser over lønnsutviklingen. Disse beregningene har vi arbeidet med siden 1970. Jeg vil her legge fram noen sentrale punkter i våre beregninger og foreta en jamføring med den informasjon som ble gitt i samband med det kombinerte oppgjør i år.

2. Svakheter ved å belyse lønnsutviklingen bare ved gjennomsnittstall for uensartede grupper

Det meste av den informasjon som legges fram om utviklingen i lønn, reallønn og disponibel reallønn gjelder gjennomsnittstall for grupper. Gruppene det gis tall for er ofte uensartede og store. Denne type statistikk er sjølsagt viktig for mange formål og har en sentral plass i nasjonalregnskap og -budsjett og i alt arbeid med økonomisk politikk. Mange vil vel akseptere at det er en politisk sak å fastlegge nivået på samlet disponibel reallønn. I alle høve er dette et nøkkelpunkt i et sosialdemokratisk styringsopplegg for økonomien. Det kombinerte inntekts- og lønnsoppgjør vi hadde i år må vi først og fremst se på som et verktøy myndighetene nytter for å kunne kontrollere størrelsen på disponibel realinntekt. I denne sammenheng er det viktig å stille spørsmålet om det i det hele er mulig å få politisk kontroll over nivå og fordeling av inntektene i et samfunn med privateid næringsliv. Jeg mener at de krefter som virker i markedet er så sterke at tiltak som går på tvers av markedskreftene ikke vil kunne fungere, i alle fall bare på kort sikt. Å tro at en kan sikre politisk kontroll over alle inntekter i et samfunn som det norske er bare ønsketenkning. Det må her rekke med å vise til de undersøkelser som nå pågår om enkelte rederes valutatransaksjoner.

Når en skal vurdere samordnede kombinerte oppgjør, er det naturlig å jamføre dette med et oppgjør på et mer fritt grunnlag der maktforholdene innen det enkelte forbundsområde og den enkelte bedrift vil avgjøre lønnsnivået. Spørsmålet vi må stille er: hvem taper og hvem tjener på et kombinert oppgjør? Det foreligger ikke noe konkret materiale som belyser dette, men det mest rimelige svaret må være at de grupper det lykkes å få lønnskontroll over vil være den tapende part i et slikt oppgjør. Blant disse grupper er statsansatte og lønnstakere i låginntektsfag.

I følge «Kleppepakken» har regjeringen gått god for at lønnstakerne i gjennomsnitt skal få 3 pst. økning i disponibel reallønn i år. Dette betyr ikke at alle stillinger er garantert en økning på 3 pst. Om dette var tilfellet ville nok økningen i gjennomsnitt for alle lønnstakere bli langt større kanskje både 5 og 6 pst. Vi vet at det år for år finner sted strukturendringer i arbeidsstyrken, overgang fra låglønnsnæringer til høglønnsnæringer og at det blir en stadig større prosentvis andel av fagarbeidere i den totale arbeidsstokk. Også i staten finner det sted slike strukturendringer. Her er det økningen i andel av fagarbeidere, f. eks. flere akademikere, som har størst betydning. Jeg vil tro at slike strukturendringer representerer en ikke liten del av den reallønnsforbedring som har funnet sted de siste 10 år. For statsansatte har vi indikasjoner for at strukturendringene sammen med bedringer for låglønnsgrupper, særlig begynnerlønninger, utgjør så godt som hele veksten i disponibel reallønn.

En lønnstaker som sier ja til det kombinerte oppgjør fordi han er enig i og slutter opp om Finansdepartementets ønske om en ramme for lønnsøkningen på 3 pst. sjøl om dette medfører liten eller ingen forbedring for vedkommende må vi bare respektere. Men dersom oppslutningen om det kombinerte oppgjør er et uttrykk for at folk har forstått det slik at lønningene for hver enkelt skal gå opp med 3 pst. er det grunn til å reagere på den informasjon vi har fått i samband med oppgjøret i år.

3. Beregningene fra avd. 2-12 av NTL

Formålet med de beregningene som er utført i avd. 2-12 av NTL er å gi tall for lønnsutviklingen for nøyaktig spesifiserte stillinger, f .eks. en kontorassistent i staten med topplønn. For statsansatte er det en enkel sak å lage slike oversikter. Det nyttes et begrenset antall lønnstrinn, vi kjenner stillingens plassering i lønnstrinn over tiden, og avtalen er ba-

sert på årslønn. Det er en overkommelig arbeidsoppgave å lage materiale som viser lønnsutviklingen de siste tariffperioder og prognoser for kommende periode for samtlige stillinger i staten. Også for den private sektor burde det lages statistikk av denne type. Dette er ulike mye vanskeligere fordi datagrunnlaget er så svakt at det vil bli en meget krevende oppgave å finne fram til beregningsmetoder. I vår avdeling har vi ikke maktet dette ennå.

På siste landsmøte i NTL ble det fattet vedtak om at en ved tariffoppgjørene først og fremst må ta utgangspunkt i den type statistikk som vi har laget i vår avdeling. Vedtaket ble ikke praktisert ved siste tariffoppgjør.

Jeg vil presentere en beregningsformel som viser sammenhengen mellom de lønnsbegrep vi nytter:

$$\frac{DR(76)}{DR(75)} = \frac{N(76) \cdot [1-t(76)]/P(76)}{N(75) \cdot [1-t(75)]/P(75)} = \frac{N(76)}{N(75)} \cdot \frac{[1-t(76)]}{[1-t(75)]} \cdot \frac{P(75)}{P(76)}$$

N = Nominell årslønn
P = Konsumprisen
R = Reallønn
t = Skatt i pst. av lønn
DR = Disponibel reallønn

Vi har altså at relativ endring i disponibel reallønn = relativ endring i nominell lønn x relativ endring i disponibel lønnsandel x relativ prisendring.

Spesielt vil vi framheve at endringer i direkte skatt her uttrykkes på en måte som er analog med endringen i nominell lønn og priser.

4. *Reallønn og disponibel reallønn*

I perioder der den direkte skatt øker, f. eks. at skattesatsene ikke justeres i samsvar med prisstigningen, vil reallønna vise en sterkere vekst enn disponibel reallønn. I perioder der vi har reelle lettelser i den direkte skatt vil disponibel reallønn vise en sterkere vekst enn reallønna.

I årene framover vil staten få betydelige inntekter fra oljesektoren. På denne bakgrunn må det være en rimelig prognose at de direkte skatter vil bli satt ned i en årrekke framover.

Da vår forening første gang nyttet begrepet disponibel reallønn i tariffsammenheng (i 1970) ble dette møtt med liten forståelse fra mange hold. LO's økonomiske kontor gikk så langt at det uttalte at det ikke var i LO's interesse å nytte disponibel reallønn i samband med tariffoppgjør Nå har synet på dette endret seg slik at ved oppgjøret i år er det bare disponibel reallønn som blir debattert og informert om.

Etter mitt syn må en se både på utviklingen i reallønn og disponibel reallønn og vel også på arbeidsgivernes lønnskostnader når forslag til tariffavtaler skal vurderes. Et meget interessant kjennemerke ved årets tariffoppgjør er at reallønna får en svakere utvikling enn disponibel reallønn, og at lønnskostnaden får svakere utvikling enn lønna.

5. *Referanseperioder*

Det mest vanlige når en skal lage tall som belyser lønnsutviklingen er å lage gjennomsnittstall for kalenderår. Siden tariffavtalene ikke følger kalenderåret er kalenderårtall ikke brukbare til å måle effekten av en ny avtale. Det finnes ikke noen gitt løsning når den direkte skatt som utlignes pr. kalenderår skal fordeles på 2 avtaleår. Tall for avtaleår kan ikke vise effekten av skatteendringer (om vi da ikke skal akseptere regjeringens måte med å operere med forskjellige skattesatser i løpet av kalenderåret). En konsekvens av en slik praksis er vel å gi tall for avtaleår. I våre beregninger godtar vi ulike skattesatser i løpet av året. Det vil føre for langt å redegjøre for fordelingsmetoden i våre beregninger her, men jeg kan nevne at når en årslønn i løpet av et kalenderår passerer en skattesatsgrense blir beregnet skatt noe for høy. Dette avviket videreføres ikke over tid.

6. *Indeksoppgjøret høsten 1975, tidsbegrenset priskompensasjon*

Også ved indeksoppgjøret høsten 1975 ble det praktisert en kombinert oppgjørsform. Det ble gitt et meget beskjedent lønnstillegg tilsvarende 30 pst. kompensasjon for prisstigningen, og i tillegg fikk vi redusert medlemsavgift til folketrygden.

Det viste seg at den priskompensasjon vi fikk fra november 1975 delvis falt bort fra 1. mai 1976. Vi måtte så begynne å forhandle om dette tillegget en gang til. Den redegjørelse som Finansdepartementet sendte ut sammen med de nye skattekortene er formelt sett korrekt. Skatteletten på 1 100 millioner i samband med oppgjøret står på egne ben som Aamo har uttalt, men realiteten i saken er likevel at en del av disse millionene går med til å videreføre den priskompensasjon som ble gitt fra november 1975 midlertidig fram til og med april 1976. Det skulle vært interessant å vite om økonomene i Finansdepartementet helhjertet sluttet opp om de redegjørelser som ble gitt av departementet i denne sammenheng.

7. *Beregninger for avd. 2-12 av NTL ved årets tariffoppgjør*

Resultatene fra årets beregninger for avd. 2-12 av NTL er lagt fram i tabell 1. Følgende forutsetninger er lagt til grunn for prognosen: Vi har forutsatt samme økning i konsumprisindeksen som regjeringen og forlenget denne økning fram til april 1977. Det er ikke gitt noen garanti for dette. Det er nyttet ulike skattesatser for de enkelte måneder i året. Tabellen fra Statistisk sentralbyrå's skatteprogram er nyttet til å regne ut skatten. Fra 1. januar 1977 har vi tatt hensyn til skattelettelser som var kjent i mai i år, ellers er det nyttet 1976-satser.

8. *Sammenligning av industriarbeidereksemplet i Kleppepakken og avd. 2-12's tall for lønnstrinn 14 i staten*

I tabell 2 er det gitt endringstall for lønn, reallønn, disponibel lønnsandel og disponibel reallønn

Tabell 1: *Prognose for lønnsutviklingen for statsansatte i avtaleåret 1/5 76 — 30/4 77. (Enslig forsørger.)*

Lønns-trinn	Stillinger plassert i vedkommende lønnstrinn	Netto årslønn 1/5 76—30/4 77 (ekskl. avgift til oppl. og utvikl.-fondet)	Prosentvis endring fra avtaleåret 1/5 75—30/4 76 til avtaleåret 1/5 76—30/4 77 i:			
			Netto årslønn	Reallønn	Disponibel reallønns-utvikl. som følge av skatte-endringer	Disponibel reallønn
3		38 538	9,3	0,1	0,9	1,1
4		39 702	9,2	0,0	1,0	1,0
5	Kontorassistent — begynnerlønn	40 905	9,0	÷0,2	1,1	0,9
6		42 221	8,9	÷0,3	1,0	0,7
7		43 629	8,7	÷0,5	1,1	0,6
8		45 241	8,5	÷0,6	1,1	0,5
9		46 914	8,4	÷0,8	1,1	0,3
10		48 863	8,7	÷0,5	0,9	0,5
11		50 873	8,7	÷0,5	1,0	0,5
12	Kontorassistent — topplønn	53 270	8,9	÷0,3	0,9	0,7
13	Kontorfullmektig — topplønn	56 055	9,1	÷0,1	1,0	0,9
14		58 861	9,2	0,0	1,1	1,0
15		61 727	9,0	÷0,2	1,1	0,8
16	Sekretær I — topplønn	64 451	8,8	÷0,4	1,1	0,7
17		67 349	8,6	÷0,6	1,2	0,5
18		70 949	8,3	÷0,8	1,2	0,4
19	Førstesekretær — topplønn.....	74 652	7,5	÷1,6	1,4	÷0,2
20		78 907	6,9	÷2,1	1,7	÷0,5
21	Konsulent — topplønn	83 468	6,5	÷2,5	1,7	÷0,9
22		88 435	6,2	÷2,7	1,9	÷1,0
23		93 557	6,1	÷2,9	1,8	÷1,1
24		99 286	6,1	÷2,9	1,8	÷1,2
25		104 166	5,9	÷3,0	1,9	÷1,3
26	Byråsjef	109 310	5,8	÷3,1	2,0	÷1,3
27		114 712	5,7	÷3,2	1,9	÷1,4
28		120 380	5,6	÷3,3	1,7	÷1,7
29		126 337	5,5	÷3,4	1,6	÷1,8
30		132 236	5,5	÷3,4	1,6	÷1,9
31		138 181	5,4	÷3,5	1,8	÷1,7
32		144 335	5,4	÷3,5	2,1	÷1,4

Tabell 2: *Lønnsutviklingen for en industriarbeider og lønnstrinn 14 i staten, endringstall for kalenderår og tariffperiode. Tallene gjelder for en enslig.*

Endringer i pst.	Kalenderår. Fra 1975 til 1976		Tariffperiode. Fra 1/5 75-30/4 76 til 1/5 76-30/4 77	
	Industri-arbeider, Kleppe-pakken	Lønns-trinn 14 i staten	Industri-arbeider, Kleppe-pakken	Lønns-trinn 14 i staten
Årslønn	11,2	10,6	10,1	9,2
Reallønn	1,8	1,2	0,7	0,0
Disp. lønnsandel	0,9	1,0	0,8	1,0
» reallønn.....	2,6	2,2	1,5	1,0

over kalenderår og avtaleår for Kleppepakkens industriarbeider og lønnstrinn 14 i staten. Lønnstrinn 14 er valgt fordi dette ligger nærmest industriarbeideren når det gjelder årslønn. Som det går fram av tabell 1 er det lønnstrinn 14 (3 og 4) som kommer best ut.

Lønnstrinn 14 har lågere økning i nominell lønn enn industriarbeideren og følgelig også dårligere utvikling i disponibel reallønn. Økningen i disponibel reallønn for industriarbeideren fra 1975 til 1976 er på 2,6 pst. For å få til en økning på 3 pst. kommer Finansdepartementet trekkende med endringer i reglene for skattefrie renteinntekter m. v. På meg virker denne påplussingen noe snodig. For det første hører ikke slike forhold hjemme i tariffsammenheng. For det andre dreier det seg om en justering av skatteregler som følge av prisstigning. Skattesystemet inneholder mange andre regler av samme natur som ikke er indeksjustert i år og ville følgelig virke negativt i Kleppepakkens regnestykke. Hvorfor er disse komponenter ikke tatt med? Om Finansdepartementet i slike regnestykker på sikt bare trekker inn slike regelendringer som virker positivt kan vi om en tid komme i den situa-

sjon at vi ikke vet hvor godt vi har det her i landet.

Tallene som gjelder endring fra avtaleår til avtaleår er mer usikre enn kalenderårtallene. Regjeringens prisgaranti er forutsatt forlenget fram til april 1977. Bare de skatteendringer fra 1/1 1977 som var kjent i mai 1976 er tatt hensyn til. Det kan og bør komme ytterligere skattelettelser fra 1. januar 1977. Vi får håpe at eventuelle skattelettelser ikke utsettes til forhandlingene om ny lønnsavtale våren 1977.

9. *Lønnsutviklingen i staten fra 1968*

Lønnsoppgjøret i staten må vurderes på bakgrunn av at lønnsutviklingen siden 1968 har vært elendig. For å vise dette er tabell 3 tatt med.

Fra tabell 3, siste kolonne, går det fram at utviklingen i de enkelte lønnstrinn fra 1968 og fram til i dag er preget av stagnasjon og tilbakegang når det gjelder disponibel reallønn. Etter mitt syn må det viktigste kravet til utviklingen av lønningene i staten gå på at alle lønnstrinn skal sikres en rimelig økning. Slik forholdene har vært de senere år utvikler det seg kaotiske tilstander p. g. a. alle mulige krav om opprykk i lønnstrinn for enkelte stillingsgrupper.

Avslutningsvis vil jeg gjerne gi uttrykk for at det er imponerende at Finansdepartementet fikk til et kombinert oppgjør. Det må ha vært satset voldsomt for å få til dette. Finansdepartementet har i år også satset og hatt kjempesuksess med å holde sysselsettingen oppe. Det må kunne sies at 1976 vil bli et godt år for Finansdepartementet — og vel også for det private næringsliv.

Denne kommentaren er tilegnet skribentene av lederen i Sosialøkonomen nr. 6 i år.

Tabell 3: *Utviklingen i disponibel reallønn for enkelte stillinger i staten fra avtaleåret 1/5 68—30/4 69 til avtaleåret 1/5 76—30/4 77.*

	Lønnstrinn pr. 1/5—1976	Antall lønnstrinn-opprykk fra 1/5 68 til 1/5 76	Prosentvis endring i disponibel reallønn fra avtaleåret 1/5 68—30/4 69 til 1/5 76—30/4 77		Prosentvis endring i disponibel reallønn fra avtaleåret 1/5 68—30/4 69 til 1/5 76—30/4 77 som skyldes opprykk i lønnstrinn	Prosentvis endring i disponibel reallønn fra avtaleåret 1/5 68—30/4 69 til 1/5 76—30/4 77 som skyldes utviklingen i det enkelte lønnstrinn
			Samlet for hele perioden	Gj.snittlig årlig endring i perioden		
Kontorassistent, begynnerlønn	5	4	38,6	3,4	29,1	7,4
Kontorassistent, topplønn	12	2	10,6	1,1	8,1	2,3
Sekretær I, topplønn	16	1	4,2	0,5	3,5	0,7
Førstesekretær, topplønn	19	1	1,6	0,1	3,8	÷2,1
Byråsjef	26	2	÷4,6	÷0,5	6,0	÷10,0

STORE PRISFORSKJELLER FOR SAMME VARE — ET VELSTANDSFENOMEN

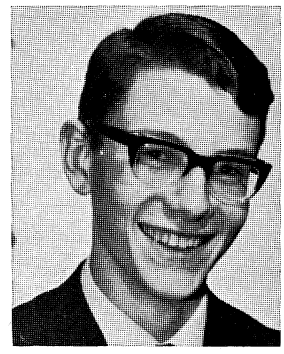

AV

SIGBJØRN ATLE BERG

Det er et velkjent fenomen at nøyaktig samme vare kan selges til svært ulike priser i ulike forretninger. Det gjelder selv i forretninger som ligger meget nær hverandre. Vi kan lett finne eksempler ved å se på elektriske apparater av forskjellig slag, fotoapparater og nesten alle slags dagligvarer.

Jeg har inntrykk av at prisforskjellene er blitt større de siste årene. Dette kan jeg selvfølgelig ikke bevise. Men jeg ville finne det rimelig om forskjellene faktisk var blitt større. Jeg skal prøve å begrunne dette.

Det kan være en rekke årsaker til at samme vare kan selges til forskjellige priser, og årsakene kan delvis være ulike for ulike varer. For en del elektriske apparater kan det for eksempel være naturlig å si at en kunde kjøper både apparatet og fremtidig service på apparatet. Han kan velge å kjøpe apparatet i en «dyr» forretning fordi han regner med å få bedre service der enn i en «billig» forretning.

Jeg vil imidlertid fremheve en forklaring som er gyldig for alle varer. Denne forklaringen bygger på det faktum at det tar tid å skaffe seg oversikt over hvilke priser de ulike forretninger krever for en vare.

Før vi skal kjøpe en vare kan vi undersøke prisen på varen i alle aktuelle forretninger. Dersom vi gjør det, er vi sikre på å kunne kjøpe varen til den laveste prisen som finnes på markedet. Men varen har da egentlig kostet oss mer enn denne prisen; den har også kostet oss den tiden vi brukte til å undersøke prisene i alle forretningene. Samlet kan da varen bli meget dyr.

Vi undersøker altså ikke i alle forretninger før vi kjøper en vare. Vi nøyer oss med å undersøke i noen få forretninger, eller kanskje vi bare går inn i én vilkårlig forretning og kjøper varen der. Selv om vi da må betale en relativt høy pris for varen, kan det likevel samlet bli billigere enn om vi brukte tid til å lokalisere den laveste prisen varen kan kjøpes for.

Hvor mye tid vi bruker til å undersøke prisene på en vare i ulike forretninger, avhenger selvsagt av hvilken prisklasse varen tilhører. Vi bruker mer tid når vi skal kjøpe et fjernsynsapparat enn når vi skal kjøpe et glass syltetøy.

Det er også et annet forhold som påvirker den tid vi bruker til å lete, nemlig den verdi vi tillegger tiden. Det er rimelig å gå ut fra at en person med høy inntekt stort sett tillegger tid større verdi enn en person med lav inntekt. Det kan gis mer omhyggelige begrunnelser for dette, men jeg skal ikke gjøre det her. En person med høy inntekt vil da bruke mindre tid til å skaffe seg oversikt over prisene enn en person med lav inntekt. Og jo høyere inntektene i et samfunn er, jo mindre tid vil bli brukt til å undersøke prisene på samme vare i ulike forretninger.

Av dette følger det at en forretning som selger en vare til en høyere pris enn konkurrentene vil få solgt mer av varen jo høyere inntektene i samfunnet er. Færre kunder vil da ta bryet med å undersøke prisene hos konkurrentene. Og forretningen vil ha mindre motivasjon til å sette ned prisen. Store prisforskjeller vil således lettere kunne bestå jo høyere inntektene i samfunnet er.

Indifferensens lov, at samme vare bare kan selges til én pris, blir altså en dårligere tilnærmelse til virkeligheten jo rikere vi blir. Dette er et fenomen som blant annet har en interessant virkning på inntektsfordelingen i samfunnet: Personer med lave nominelle inntekter vil gjennomgående bruke mer tid på å skaffe seg oversikt over prisene i ulike forretninger enn personer med høye nominelle inntekter. Personer med lave inntekter vil derfor i gjennomsnitt betale lavere priser. Store prisforskjeller mellom forretninger virker altså til å jevne ut forskjeller i reell inntekt mellom personer.

Trenger vi en ny økonomisk politikk?

Tanker omkring naturressurser og økonomisk utvikling [1)]

AV
EKSPEDISJONSSJEF PER SCHREINER,
FINANSDEPARTEMENTET

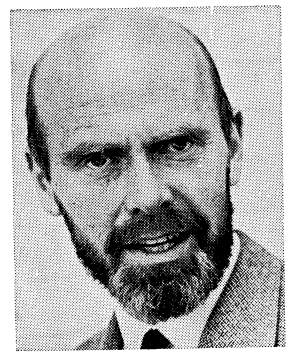

Kampen om naturressursene har preget menneskeheten så langt vi kan følge den. Det at vi i vår del av verden nå i en del år har kunnet basere samfunnsutviklingen på en rikelig og billig tilgang på naturressurser er noe nytt. Trass i alt snakk om ressursmangel, hersker det ubekymrethet overfor mulighetene for å utvide denne materielle basis ytterligere. Det er denne ubekymrethet som kan være et problem, ikke fare for akutt knapphet på naturressurser dersom vi innretter oss fornuftig.

I stedet for å sitte i Oslo og diskutere om Norge bør gjøre det ene eller det andre, bør vi bruke mer tid på å sørge for at selve samfunnet funksjonerer bedre. Mer av oppmerksomheten må rettes mot utformingen av spillereglene og mot hvem som skal være med å bestemme, mindre mot den enkelte beslutning.

Svakheten i vår økonomiske politikk i dag ligger i at vi ikke makter å gi rom for enkeltgruppers utfoldelse og kamp for egne interesser uten at dette går ut over fellesskapet.

Innledning.

1

Dette innlegget er av arrangørene gitt en *krevende tittel* «Trenger vi en ny økonomisk politikk?» Svaret på det må være ja, i den forstand at det ikke er vanskelig å peke på problemer og oppgaver som blir dårlig ivaretatt i dag. Pris- og kostnadsstigningen er åpenbart ikke skikkelig kontrollert i våre vestlige land. Det er derfor bl.a. begrenset hva vi er villige til å gjøre med inntektsfordelingen. Mange land har urimelig stor arbeidsløshet. Heller ikke i Norge er mulighetene for å få skikkelig arbeid tilfredsstillende. Norge kan basere seg på store oljeinntekter. Men det intenasjonale handels- og betalingssystem er i såpass ulage at det skaper problemer også for oss. Det er derfor ikke vanskelig å bli enige om at vi trenger en ny økonomisk politikk både i Norge og i andre land. Men svaret er ikke like klart når vi tar hensyn til hvilke muligheter som foreligger for å føre en ny politikk.

I den sentrale planleggingen blir vi ofte bebreidet for alle de saker vi ikke tar opp, *vår dag er full av unnlatelsessynder*. For tiden er det miljø- og naturvern som er i skuddet, men etter hvert vil det nok bli klart at vi beveger oss i blinde på mange områder. Det kan bli politisk, faglig og teknisk mulig å utvide den sentrale samfunnsplanleggingen betraktelig. Noen vil nok kunne ha betenkeligheter ved dette: Ender vi til slutt opp i et samfunn der alt er planlagt og uttenkt for oss?

Jeg tror ikke på slike visjoner om en altomfattende planlegging. Vesentlige sider ved samfunnsutviklingen vil alltid falle *utenfor det etablerte samfunns synsfelt*. Det skrives mange millioner artikler hvert år på viktige vitenskapelige områder. På bokmessen i Frankfurt deltar over 2 500 forlag som i løpet av et år utgir nærmere en halv million ulike bøker. Det er derfor klart at den informasjon som kan utnyttes i den økonomiske politikk, vil være helt minimal i forhold til den samlede informasjon som foreligger.

2

Verden er ikke som den burde være. Det tror jeg vi alle er enige om. Det er ingen spesiell gruppe i det norske folk som har monopol på å ha oppdaget det. Store deler av verden lever i en fattigdom hinsides det vi kan forestille oss. Våre gamle bygdesamfunn eller våre husmannsplasser må ha vært rike i forhold. Samtidig er en ikke ubetydelig del av verdens

---

1) Denne artikkelen bygger på et foredrag i Oslo Arkitektforening 1. april 1976. Jeg vil takke mine kolleger i Planleggingsavdelingen og vit.ass. Jan Qvigstad for kritikk og kommentarer til tidligere utkast.

Per Schreiner tok sosialøkonomisk embetseksamen ved Universitetet i Oslo i 1958. Han var deretter tilknyttet Sosialøkonomisk Institutt. Fra 1963 ansatt i Finansdepartementet, nå ekspedisjonssjef for Planleggingsavdelingen. Studieopphold ved Central Planburau i Haag og ved Stanford University i California.

produksjon, forskning, oppfinnsomhet og initiativ knyttet til rustninger. Våre foreldre har opplevet to verdenskriger og vi selv et utall av ikke helt ubetydelige kriger.

La oss derfor ha som utgangspunkt for vår debatt i dag, at *vi lever i en gal, gal verden.* Daglig dør mange mennesker av sult og av sykdom som det finnes enkel behandling for. Samtidig er vi opptatt av de nye glassfiberskiene, av Olympiade og noen til og med av arkitektur.

3

Det at vi som menneskehet ikke er særlig dyktige til å forvalte vårt bo skulle derfor dessverre være vel etablert. Hva kan og bør så vi gjøre med det og hvem er egentlig «vi»?

Jeg har tidligere i et foredrag reist spørsmålet: *«Er det vi som styrer utviklingen eller er det utviklingen som styrer oss?»* Sett fra det enkelte individs eller de enkelte gruppers side, er det åpenbart at ingen enkelt styrer utviklingen, vi lever i samfunn med andre. Det å leve i samfunn med andre mennesker er ikke lett. Hva andre mennesker gjør preger vår egen virkelighet. Samtidig kommer vi ikke utenom å måtte ta hensyn til våre medmennesker. Ingen enkelt av oss kan få det fullstendig som vi vil. Selv i et ekteskap hvor den ene er svært mektig, vil utviklingen fremstå som et samspill mellom de to, selv om det ikke treffes noen beslutninger i fellesskap. Det er ikke mulig å se på planlegging og styring som noe som foregår utenfra. Vi er alle samfunnsdeltakere.

4.

Vi har alle erfaring for at *samlivsproblemer i familie og lokalsamfunn slett ikke er helt enkle.* Problemene i nasjonal og global målestokk er etter min mening av samme karakter, og åpenbart ikke noe enklere.

I familie, lokalsamfunn og også i nasjonal sammenheng har vi visse muligheter for å treffe beslutninger i fellesskap. Bl.a. kan vi lage «spilleregler» for hva den enkelte kan gjøre eller ikke gjøre. Men det treffes egentlig *ingen beslutninger i verdenssamheng.* Finnes det noen traktat som alle land har sluttet seg til? Gjennom praksis utvikles visse spilleregler, men bare langsomt og på begrensete områder. Det er få muligheter for å håndheve reglene. Et land som setter seg ut over reglene har ikke mye å tape på det, så lenge andre land fortsatt holder seg til reglene. I hovedtrekk formes utviklingen av mange enkeltbeslutninger rundt omkring, og de treffes vesentlig på grunnlag av egne nasjonale og kommersielle interesser. I hovedsak kan vi bare håpe på at de som treffer disse beslutningene, også tar hensyn til hva de globale konsekvenser vil bli.

Et eksempel.

5

La oss se litt nærmere på noen av de problemer som reiser seg når en vil vurdere de globale virkninger av mange enkeltbeslutninger truffet på denne måten. Nøkkelunnskyldningen her er: *«Det nytter ikke om jeg forandrer meg når alle de andre fortsetter som før».*

Jeg var en gang på et kurs i England. Der var det vanlig med drink både før og etter maten. Kostnadene til dette ble dekket med en spleis. Selv om jeg ville drikke lite, måtte jeg betale en 25-del av de samlede kostnader. Men tilsvarende, om jeg drakk mye og av dyre merker, behøvde jeg bare dekke en 25-del av de økte utgifter. Denne ordningen ga et ganske naturlig resultat, jeg behandlet flaskene med noe mindre varsomhet enn jeg gjør hjemme. Det samme gjorde naturligvis også de andre deltakerne. Dette førte til ganske store kostnader for hver enkelt.

Den ganske enkle modellen som illustreres ved dette eksemplet, tror jeg belyser en viktig side ved mange av verdens vanskeligheter i dag. Problemet ligger i at det for den enkelte ofte er *vanskelig å se sammenhengen* mellom det vi gjør som enkeltpersoner eller små grupper, og det vi siden erfarer som «utviklingen».

Den virkelighet vi utsettes for, er i stor utstrekning en følge av det andre mennesker gjør. Vi kan være klar over at dersom vi alle oppfører oss litt anderledes, kan vi oppnå store resultater. Men det *å bli klar over dette, er ikke alene nok* til å forandre det som skjer. Det foreligger ikke noen åpenbar måte for oss til å gjennomføre dette «å oppføre oss litt anderledes». På kurset var vi naturligvis alle klar over hvorfor bar-regningene ble så høye. Men det gjorde i seg selv ikke stort fra eller til. Det ville være nødvendig å forandre selve spleiseordningen. Men å forandre «systemet» er ikke så lett selv innenfor en gruppe på 25.

6

Jeg har her med vilje valgt et *trivielt eksempel.* Naturligvis kunne jeg har vært litt mer avansert og pekt på DDT. Dette innsektsmiddelet ble brukt i mange år før de skadelige virkninger kom, og i enda flere år før vi ble egentlig oppmerksom på skadene og ytterligere flere år før vi var i stand til å organisere oss slik at vi kunne gjøre noe med DDT-bruken. Her kommer altså det i tillegg at virkningene ikke bare er vanskelige å se, men at de kommer så lenge etter handlingen, og kanskje i liten grad rammer den som har truffet beslutningen (brukt DDT).

Eksempelet kunne så bygges videre ut, raffineres og dramatiseres. Men jeg tror at en *hovedkonklusjon kommer vel så godt fram ved det enkle eksempelet.* Den er at vi må medgi at selv om vi kan forutsette rasjonelle, reflekterte og godvillige enkeltpersoner, bedrifter, politiske organer, nasjoner eller internajonale organer, så vil de nødvendigvis ha en begrenset mulighet for å ta hensyn til alle konsekvensene av sine handlinger når de handler hver for seg. Som inntektstakere kan vi være fullt klar over at vi ved å kreve litt høyere inntekter, bidrar til større prisstigning og mer skatt, slik at mye av vinningen kan gå opp i spinningen. Men så lenge det ikke foreligger en mulighet for å avtale lønninger, priser og skatter under ett (Kleppe-pakke), vil hver enkelt inntektstaker eller fagforening bare tape på å holde igjen på sine egne krav.

7

La oss se litt nærmere på hvilke muligheter som foreligger dersom vi ønsket å redusere utgiftene til baren. Ett middel kunne være å innføre *etiske og moralske regler*. Det betyr i praksis å stimulere til måtehold og til å uglese den som drikker for mye og for dyrt. I andre sammenhenger er det stort sett slike normer som limer samfunnet sammen. Selv profittmaksimering og fri konkurranse i økonomisk teori kan ikke defineres uten på bakgrunn av et vel utviklet sett av slike normer. Fra dagens debatt kjenner vi kampanjer mot sløsing osv. Men det er vel også klart at slike normer i seg selv virker inn på velferden. De kan gi følelse av samhold og solidaritet, men også føles som gledesdrepende og legge bånd på selvutfoldelsen. De har dessuten liten innflytelse på dem som ønsker å stille seg utenfor fellesskapet.

Vi kunne også innføre en *streng kvoteregulering,* bare en drink før lunch og to før middag f.eks. I min tid i Tysklands-brigaden ble vi på manøver tildelt en spiseskje rom pr. mann før middag, konsumert i befalets påsyn. Reglene kunne vært supplert med kontrollordninger og avgifter eller bøter for dem som forsøkte å unndra seg. Slike regulerings- og rasjoneringsordninger er vel kjent fra vårt daglige liv. De er klart virksomme men ikke alltid like populære. Internasjonale traktater gir også eksempler på slik regulering.

Vi kunne ha *samordnet eller sentralisert* hele baren ved å ha en bartender som tildelte oss drinker. Dette kunne han enten gjøre diktatorisk etter eget forgodtbefinnnende eller på grunnlag av visse spilleregler som vi var kommet fram til. Slik sentralisering og samordning er ikke særlig ukjent i nasjonal sammenheng — løyve er det noe som heter. Men i verdens-målestokk er det vanskelig å tenke seg dette. Jeg tror ikke på «En verden» bevegelsen.

En fjerde måte kunne rett og slett være at vi sløyfet hele spleisordningen, men fant en måte slik at *hver enkelt betalte* for det han drakk. Det ville føre til at hver enkelt ble konfrontert med i alle fall de økonomiske konsekvenser av sin egen adferd. Men selve betalingsordningen kunne i seg selv bli ganske dyr å administrere. I andre sammenhenger vil man kanskje dessuten være opptatt av at det kunne være urettferdig at alle skulle betale, noen synes det er uriktig å rasjonere ved pengepungen. Viktigere er det at prisene ikke tar vare på alle ulemper. Sett at det var røykesaker og ikke drikkevarer det dreide seg om. Hvordan skulle vi da trekke inn forurensningsulempene?

8

For å *oppsummere* dette eksemplet. Et hovedproblem vi står overfor er «en n'te del effekten», det er så mange å dele på at det hver enkelt kan gjøre, betyr lite. For å bøte på det, kan vi ty til

— etikk og moral
— lover og reguleringer (traktater)
— samordning og sentralisering (løyve)
— priser (markedsmekanismer)

Hvis noen synes dette virker naivt optimistisk, må jeg si at jeg selv er mer redd for at det er kynisk pessimistisk.

Knapphet på ressurser?

9

La oss så gå tilbake til naturmiljøet og de fysiske ressurser som er så mye fremme i debatten. Det er *katastrofeteorier og undergangsprofetier som fanger oppmerksomheten,* når vi da ikke er opptatt av lønnskamp og inntektsoppgjør. På en merkelig måte er det som om andre nokså drastiske og ubehagelige trekk ved vår sivilisasjon er kommet i bakgrunnen. Det hevdes av mange at menneskeheten er i ferd med å umuliggjøre sin egen eksistens. Vi forgifter vårt miljø og forbruker ressursene. Det er ikke mitt fag å vurdere dette. Men i St. meld. nr. 50 «Naturressurser og økonomisk utvikling» heter det:

«I diskusjonen om de biologiske og fysiske ressurser står påstandene ofte mot hverandre. De varierer fra rene undergangsprofetier over til en holdning preget av «det ser egentlig ikke ut til å foreligge noe ressursproblem» eller «det går nok bra». Grunnen til dette er bl.a. uenighet om faktiske forhold og hvilke forutsetninger som bør legges til grunn ved vurderingene. Det råder en betydelig *uklarhet og usikkerhet.*

På denne bakgrunn har Regjeringen ønsket å *bidra til en avklaring* ved å nedsette en ekspertgruppe til å vurdere vårt lands ressurssituasjon i global sammenheng.

Ressursgruppens rapport gir ikke grunnlag for å anta at det foreligger noen motsetning mellom Norges ressursbruk og den som fortoner seg *ansvarlig i internasjonal sammenheng.* Men den legger vekt på at det på nesten alle områder gis begrensninger eller foreligger hensyn som setter grenser for de nåværende utviklingstendenser».

Jeg har intet grunnlag for å overprøve ressursgruppens vurderinger. Men gruppen besto av forstandige og respekterte mennesker, dens innstilling virker vel underbygget samtidig som den framhever behovet for videre utredning. Den kan vanskelig tolkes som en katastrofealarm.

10

Jordens ressurser er ikke uendelige. En reduksjon av veksttempoet vil gjøre at de varer lenger, men selv en null-vekst eller vesentlig lavere forbruksnivå enn i dag vil innebære at vi bruker av lageret. Vi står derfor alltid overfor et avveiningsproblem mellom nåtid og framtid. Men den fysiske tilstedeværelse av det vi kaller ressurser, er enorm. Derfor er det ikke noe godt bilde å tenke seg dem som en beholder, som plutselig blir tom. Problemet er mer at vi stadig må gå til fattigere forekomster. Ressursene kan derfor etter hvert bli dyrere og dyrere. Men viktigere er som det pekes på i Ressursgruppens innstilling, at vi pådrar oss miljømessige ulemper ved selve utvinningen i form av slagg, opproting av terrenget osv. Dessuten blir det alltid noe igjen: varmetap, avfall (fra kloakk som raskt brytes ned i natu-

ren, til radioaktive isotoper med nesten evig liv). Derfor vil vi før eller siden komme til et punkt hvor forurensningene vil veie svært tungt i forhold til de gleder vi har av ressursene.

11

På et møte i Trondheim nylig, ble det sagt følgende: «Knapphet på naturressurser er relativt nytt — det er vår generasjons problem». Dette er massivt tøv. Jeg sier dette så sterkt fordi jeg synes den senere tids ressursdebatt har vært preget av «*de siste dagers hellige*» som med store ord og bastante standpunkter bidrar til å fjerne den allminnelige mann og kvinne fra en forståelse av sin egen situasjon.

Kampen om naturressursene har preget menneskeheten så langt vi kan følge den. Det har vært kamp om de beste jakt-områder, om fiskefeltene og om den beste matjorda, det har vært kamp om råvaretilganger og energikilder. Sivilisasjoner har gått under fordi de har ødelagt sitt eget naturgrunnlag. Hungersnød har vært menneskenes følgesvenn som har regulert befolkningsveksten. I vårt eget land utvandret hele fødselskull fordi det ikke var mere land å dyrke eller fisk å fange med datidens teknologi.

Personlig tror jeg at poenget er akkurat det motsatte av det som ble sagt. Det at vi i vår del av verden nå i en del år har kunnet basere samfunnsutviklingen på en *rikelig og billig tilgang på naturressurser er noe nytt.* En rask teknologisk utvikling har mer enn oppveiet at vi har måttet ty til stadig mer vanskelig tilgjengelige ressurser. At den allminnelige mann og kvinne har fått mulighet for en rik materiell basis for sin tilværelse, er det som skiller oss ut fra tidligere generasjoner. Trass i alt snakk om ressursmangel, hersker det ubekymrethet overfor mulighetene for å utvide denne materielle basis ytterligere. Det er denne ubekymrethet som kan være et problem i dag, ikke fare for akutt knapphet på naturressurser dersom vi innretter oss fornuftig.

12

Mange mener at *bakgrunnen for fattigdommen i verden* er at vi rike tar ressurser fra de fattige ved å kjøpe deres mat og deres råvarer. Det foregår her etter min mening en sammenhøring av ressursproblemer og inntektsfordeling. I St.meld. 50 står det om dette:

«I de fleste av disse land *skyldes fattigdommen ikke mangel på ressurser,* men et samspill av historisk betingede politiske, sosiale og økonomiske forhold som gjør at de fysiske, biologiske og menneskelige ressurser ikke blir tilfredsstillende utnyttet».

Noen sier at vi kan hjelpe utviklingslandene ved å redusere vår egen vekst, gå over til enklere kosthold og legge mindre vekt på vareforbruk for øvrig. Et slikt syn hevdes bl.a. i tidsskriftet «Ny livsstil». Det er mulig at dette kan bidra til at flere blir klar over den blodige urettferdighet som hersker i verden. En slik bevisstgjøring vil være en nødvendig, om ikke en tilstrekkelig betingelse for å gjennomføre en mer rimelig verdensorden. Men jeg er redd for at resultatet i stedet blir en individualisering (lusekofte) og en tildekking som gjør det mulig å bevare den gode samvittighet og hovedtrekkene i vår tilværelse uforandret. Det er lett å se hvordan denne og liknende bevegelser kan henfalle til en romantisering av tidligere tiders produksjons- og samlivsformer sammen med en klaging over dagens unødige mas og jag. Dersom verdens fattigdom og nød var noe vi virkelig ville gjøre noe med, kan jeg ikke se at gammel produksjonsteknikk og en mer avslappet livsstil er det vi skal ty til. Derimot kan det være viktig å være innstillet på å godta en enklere livsførsel som følge av de tiltak som gjennomføres.

13

På den annen side tror jeg vi her er ved *nøkkelen til det engasjement som må rettes mot ressursproblemene.* Det som egentlig foreligger, er at mange mennesker føler at prisen for fortsatt materiell vekst begynner å bli høy. Vi har hatt en enestående materiell vekst gjennom mange år. Det er klart at vi ikke har fått denne veksten gratis. Som overlege Finn Magnusen skriver i en artikkel, vi må: «begynne å la utviklingen koste hva den egentlig koster. Vi har såvidt begynt å skjønne dette når det gjelder fysisk forurensning. Vi har det enda tilgode når det gjelder den mentale forurensning, som følger når man ikke tar tilstrekkelig hensyn til menneskenes behov for kvalitet i bomønster og livsstil, basal omsorg og livsstandard i sin allminnelighet».

Det foregår en stadig avveining. Når vi nå har fått mye materiell vekst, vil vi legge større vekt på andre verdier. Etter at vi i mange år har vært dominert av en materielt orientert romantisk teknologioptimisme, ser vi derfor nå en viss anti-teknologisk reaksjon.

14

Jeg har her lyst til å *sitere fra en avhandling som Hans Jakob Kreyberg,* nå professor i Trondheim, fikk universitets gullmedalje for i 1956. Det er ikke mer enn 20 år siden. Den gang skrev han om: «En analyse av de økonomiske og sosiale grunntanker som kommer til uttrykk i kravet om en sterk aktivisering av vårt lands naturressurser til produktive formål». Han skriver: «Karakteristisk for et etisk syn som preget vår kulturkrets gjennom meget lang tid før den moderne industrialismens gjennombrudd, er en langt sterkere betoning av ikke-økonomiske velferdskomponenter enn det vi vanligvis ser i dag. Allerede Aristoteles ga uttrykk for en fordømmelse av rikdomsansamling ved hjelp av visse typer av transaksjoner og økonomisk virksomhet som i dag stort sett anses som høyst legitime. En materiell levestandard utover det som skulle til for å tilfredsstille en temmelig fordringsløs behovsstruktur ble ikke ansett som en vinning. Drøftingen av økonomiske problemer hos Aristoteles i det hele intimt forbundet med etiske og moralske betraktninger. En streben etter høyning av den materielle levestandard, personlig forbruk og rikdom utover det tradisjonelle nivå som høvet for ens klasse og stand ble betraktet som alternativ, ikke komplementær til andre vesentlige komponeter i «det gode liv».

Gjennom hele middelalderen og langt inn i den nyere tid finner vi at tilsvarende synsmåter med sterk betoning av måteholdet gjør seg gjeldende i europeisk tenkning. Når det gjaldt timelige goder, skulle en tilstrebe å tilfredsstille de tradisjonelle og tilvante normer i produksjon og forbruk, men heller ikke mer, i det andre mål som ble ansett for å være vel så viktige i så fall ville bli skadelidende. Hos Dante var grådigheten en av de aller mest graverende synder».

Videre skriver Hans Jakob Kreyberg, (Her har jeg forkortet litt): «Vi kan kanskje si det slik at disse eldre velferdsfunksjoner la stor vekt på visse moralske og etiske variable som ikke synes å spille så stor rolle i dag. Dette skyldes kan hende ikke først og fremst at en i dag overhodet ser bort fra slike variable. Årsaken til at resonnementene i vår tid i så begrenset grad omfatter moralske og etiske betraktninger, er vel heller den at en ikke i så stor utstrekning som tidligere regner med *alternativitet mellom timelige og ikke-materielle goder*».

Kanskje det vi opplever i dag, 20 år senere, rett og slett er at vi igjen kommer tilbake til de gamle tiders visdom og innsikt om at vi ikke alltid kan få i pose og sekk. Hvis det er noe som skulle tilsi at vi trenger en ny økonomisk politikk, så vil jeg legge vekt på dette at vi blir mer og mer klar over at en fortsatt *materiell vekst ofte har sin moralske, etiske og sosiale pris.*

15

Her har jeg lyst til å sitere et innlegg av *Christian Michelsen i debatten om konsesjonsspørsmålet* etter 1905 (sitert etter Kreyberg): «Skulle det nemlig virkelig forholde seg således som f.eks. sosialdemokratene og flere med dem påstår at under den nåværende samfunnsordning kan ingen storindustriell utvikling med en gang gjennomføres uten at den med en naturlig nødvendighet fører i sitt følge et stort proletariat, så ville jeg for min del anse det for en ulykke for vårt land om denne utvikling skulle fullbyrdes. Jeg har nemlig overmåte liten tro på at det sosialdemokratiske samfunn vil vise seg i stand til ved andre samfunnsforanstaltninger atter å heve et proletariat til lykkelige og menneskeverdige livsvilkår og jeg for min del vedkjenner meg den oppfatning at vårt land i lengden vil være bedre tjent med å ha sine to millioner innbyggere eller deromkring hvis kår tillater dem å leve under noenlunde jevn velstand — enn å se denne befolkning i en forholdsvis kort tid sterkt forøket eller kanskje fordoblet med et tallrikt og ulykkelig proletariat.....»

Nå kan vi vel alle her være enig om at den industrialisering og økonomiske vekst som vi har fått siden Christian Michelsen uttalte dette, ikke ble fullt så ille som han tenkte seg. De fleste vil nok også synes at den har vært verd sin pris. Men det betyr ikke at det var feil av Christian Michelsen å reise spørsmålet eller at vi kan slutte at en hver fortsatt økonomisk vekst vil være til en fordel. Jeg vil tro at utfordringen til økonomisk politikk er å stille spørsmålet som han gjorde. Vi skal ikke diskutere om vekstraten skal være 2, 3, 4 eller 5 pst. pr. år. *Likeså lite som økonomisk vekst er et mål i seg selv, er en lav vekst et selvstendig mål.* Vi må få et konkret forhold til hva det er vi legger opp til i form av personlige inntekter, skole og helsevern, veiutbygging, forurensning, flyttinger, omstillinger osv. Spesielt må vi legge mer vekt på å vurdere følgene for familie og lokalsamfunn slik f.eks. professor Nils Christie gjør det i boka si «Hvor tett et samfunn?»

16

Jeg tror at det er et slikt ønske om kritisk å vurdere vår egen samfunnsutvikling her og nå som utgjør mye av drivkraften bak både «Ny livsstil» og ulike naturvernbevegelser. I den forbindelse synes jeg de langsiktige ressursproblemene blir overbetonet, og det tror jeg er en blindgate. Først og fremst er jeg engstelig for at de *holdninger som ville bli frigjort dersom folk virkelig begynte å tro på dommedagsprofetiene* ikke vil være dem som disse bevegelsene ønsker å fremme. Hamstring er jo f.eks. en nokså gjengs reaksjon når folk aner knapphet. Men dessuten kan det jo tenkes at man ikke får overbevist så mange om at undergangen er nær, og da har en fått svekket troverdighet når en kommer med de mer egentlige argumenter mot fortsatt rask vekst.

Styring og demokrati.

17

Jeg vil avslutte med en annen problemstilling fra St.meld. nr. 50: «Det økte behov for sterkere styring kan isolert sett lett føre til en økt sentralisering av avgjørelsene i samfunnet. På den annen side foreligger det sterke krav om økt demokratisering og desentralisering. Vi er i et spenningsfelt mellom ønskene om større lokal selvstendighet og økende gjensidig avhengighet både innen og mellom nasjonene. Av hensyn til et levende folkestyre og muligheten for lokale tilpasninger går Regjeringen inn for å bevare og videreutvikle en desentralisert styreform» Deretter går meldingen over til å drøfte *mulighetene for å forene den sterke styring som de nye målene krever, med demokratisering og desentralisering.*

Jeg synes denne siden av problemstillingen har fått sørgelig liten oppmerksomhet i debatten etterpå. I stedet kommer mange elitepregede synspunkter på hva vi bør mene, si og gjøre. Det skinner ofte igjennom at man synes andre mennesker er uvitende og uforstandige og ikke vet sitt eget beste, derfor er det nødvendig med offentlige regler og kontrollører til å passe på at alt går som det skal.

18

Ved siden av at jeg synes en sentralistisk elitemodell vil være svært ubehagelig å leve med, tror jeg den også er helt utilstrekkelig overfor de ambisjoner vi nå etter hvert får. Det er ikke nok å lage en lov eller et regelverk eller et kontrollorgan hver gang vi møter et problem vi gjerne vil gjøre noe med. Vi har allerede så mange kontrollorganer og styringsmidler at det er *problemer med å styre kontrollen.* Det som gjør godt ett sted, kan ødelegge et annet sted. Hva nettovirkningen blir, er slett ikke så enkelt å overskue.

I stedet for å sitte her i Oslo og diskutere om Norge bør gjøre det ene eller det andre, tror jeg vi bør bruke mer tid på å *sørge for at selve samfunnet funksjonenerer bedre.* Vi må ta utgangspunkt i at de enkelte avgjørelser som sammenlagt bygger seg opp til det som Norge «gjør», blir truffet av en rekke mennesker og organer som fellesskapet ikke har noen direkte kontroll med. Men vi kan vurdere innenfor hvilken ramme avgjørelsene treffes. Som det står i stortingsmeldingen: «De ulike beslutningsenheters myndighet til å styre samfunnsutviklingen, må også medføre ansvar for resultatet av beslutningene» og «Avgjørende for plasseringen av avgjørelsesretten vil..... måtte være ..... i hvilken grad en kan forutsette at gruppen ut fra egen målsetting ikke vil handle i strid med videre interesser»

Min oppfatning er at vi i langt større grad skulle utforme *spilleregler* som gjør at bedriftene ut fra sine egne vurderinger kommer fram til omtrent samme resultat som fellesskapet. I dette ligger ikke noen harmonitanke med avvisning av kamp og konflikt. Men jeg synes at mer av oppmerksomheten skulle rettes mot utformingen av spillereglene og mot hvem som skal være med og bestemme, mindre mot den enkelte beslutning i den enkelte bedrift eller familie.

19

Det vi generelt må være på jakt etter, er forskjellige former for *tilbakekobling eller feed-back mekanismer* som konfronterer de enkelte mennesker med følgene av det de gjør. Først og fremst er problemet både i den økonomiske politikk og på alle andre trinn i samfunnsstyringen, at vi har så liten evne til å lære av de feil vi gjør. Dels får vi ikke sjanser til å se at mange av de ulemper vi står overfor, skyldes våre egne feil. Dels får vi ikke muligheten til å organisere oss slik at vi kan se at vårt eget bidrag også kan monne, om enn lite.

I denne sammenheng tror jeg at *offentlig planlegging* kan spille en viktig rolle. Langtidsprogrammet, Petroleumsmeldingen og nå Ressursmeldingen har hjulpet mange til å se hvordan utviklingen i stort følger av det som gjøres på enkeltområder. Jeg vil argumentere sterkt mot påstander om at de offentlige beretninger og meldinger utgjør selvoppfyllende prognoser. Tvert i mot, selv om det har vært brukt grove ord mot meg for det vil jeg fastholde at meldingene bidrar til å bygge opp politiske motkrefter og at dette innebærer en styrking av vårt demokrati som kan være en garanti både mot flertallsdiktatur og ekspertvelde.

Svakheten i vår økonomiske politikk i dag ligger i at vi ikke makter å gi *rom for enkeltgruppers utfoldelse* og kamp for egne interesser uten at dette går ut over fellesskapet. Enten det gjelder bar-regning, lønnsoppgjør eller naturressurser kan vi alle se for oss løsninger som svært mange ville være bedre tjent med enn dagens situasjon. Men det er ikke lett å komme dit. Langtidsplanleggingen kan bidra til å gjøre slike problemer synlige, men det må omorganisering til dersom kursen skal kunne endres vesentlig.

VEILEDNING FOR BIDRAGSYTERE

Sosialøkonomen er et frittstående fagtidsskrift som tar sikte på å bringe stoff om aktuelle næringsøkonomiske spørsmål og økonomisk politisk debatt såvel som teoretiske og prinsipielle samfunnsøkonomiske spørsmål. De vitenskapelige bidrag bør gjøres tilgjengelige også for ikke-spesialister. Spesielt bør bruk av matematikk gjøres slik at leseren kan følge hovedtrekkene i resonnementer og konklusjoner uten å sette seg inn i matematikken. Eventuelt kan tekniske appendikser overveies. Manuskripter bør tilfredsstille følgende krav:

1 Form på manuskript

Manuskriptet skal være maskinskrevet med dobbel linjeavstand. Maksimal lengde er ca. 20 A-4-sider. Med originalmanuskriptet (pluss en kopi) skal det følge et resymé på ca. 100—200 ord, et fotografi av forfatteren (passfoto) og biografiske opplysninger. Resyméet skal være poengrettet og i en direkte form («x er den viktigste årsak til y og...», og *ikke* på formen «I artikkelen hevder forfatteren at x er den viktigste årsak til y og at...»). De biografiske opplysninger som ønskes, er utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted.

2 Bruk av matematikk

For å lette settingen, skrives formler mest mulig på samme linje:

$$a/b, \ ikke \ \frac{a}{b} \quad \Sigma_{i=1}^{n}, \ ikke \ \sum_{i=1}^{n}$$

Fot- og toppskrifter kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen a(t) er like god som a_t.

Formler og symboler som brukes, legges ved på eget ark.

3 Fotnoter

Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende, inkludert fotnote til tittel. Fotnoter legges ved fortløpende på eget ark.

4 Figurer og tabeller

Figurer og tabeller settes på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende. De skal ha korte, beskrivende titler. Figurer må lages i en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon. I teksten henvises det til figur/tabell nr. og tittel, ikke «som figuren nedenfor viser».

5 Referanser

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted; Frisch, R (1962): *Innledning til produksjonsteorien,* 9. utgave, Universitetsforlaget, Oslo — Bergen — Tromsø.

6 Innlevering

Artikler og kommentarinnlegg må foreligge i endelig versjon og være antatt av redaksjonen senest den 10. i måneden før utgivelsen. Korte debattinnlegg må foreligge senest den 25. i måneden før utgivelsen. Alle innlegg sendes til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV. Oslo 1.

Gråmarkedet, private kreditter og pengepolitikken *

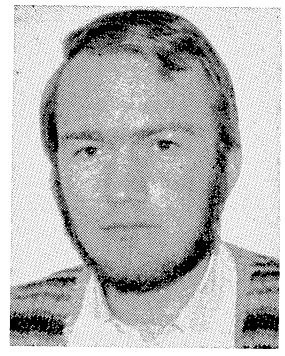

HØYSKOLELEKTOR ARNE DAG STI,
SAMFUNDSØKONOMISK INSTITUTT,
NORGES HANDELSHØYSKOLE

Både i Norge og i utlandet har eksistensen av privat kredittyting blitt betraktet som en potensiell fare for en effektiv penge- og kredittpolitikk. I denne artikkelen diskuterer forfatteren problemstillingen innenfor en analytisk ramme i form av en kredittrasjoneringsmodell av Keynes-Leif Johansen type. To typer av privat kreditt blir tatt opp: varekreditter og «gråmarkedslån». Forfatteren forsøker å vurdere den private kredittytingens betydning for kredittpolitikken i Norge på grunnlag av den begrensede empiriske kunnskap vi har om problemene.

1. *Problemstillingen. Artikkelens intensjoner.*

I løpet av de siste 5—6 år har det vokst fram et stort og uregulert kapitalmarked i Norge, som enkelte har kalt det «grå» pengemarked.[1]) Bedrifter og privatpersoner med ledige midler plasserer her penger forholdsvis kortsiktig ved å gi lån direkte til andre bedrifter og privatpersoner. Kontakten mellom långiver og låntaker blir i dette markedet ofte formidlet ved finansmeklere eller via banker og andre finansinstitusjoner.

Framveksten av dette markedet har skapt en frykt for at penge- og kredittpolitikken kan bli mindre effektiv. Man frykter at et forsøk på kreditt-tilstramming i de regulerte markedene kan bli motvirket ved tilsvarende større aktivitet og kreditt-tilgang i den uregulerte delen av det «grå» markedet. [2])[3])

I andre land har en annen form for privat kreditt, nemlig varekreditter i form av f. eks. leverandørkreditt stått i brennpunktet når man diskuterer mekanismer som skaper problemer for pengepolitikken. Om dette emnet foreligger det en begrenset, men interessant litteratur.[4])

Målsettingen med denne artikkelen er for det første å skissere de viktigste problemstillingene i forbindelse med de private kreditters betydning for pengepolitikken, slik de har avspeilet seg i den internasjonale litteratur. Henvisninger til de sentrale teoretiske og empiriske bidragene vil bli gitt underveis.

Om det noe spesielle norske problem med «gråmarkedet» foreligger det, så vidt jeg vet, ingen akademisk litteratur. I denne artikkelen vil jeg imidlertid forsøke å illustrere hvordan «gråmarkedet» kan trekkes inn i en makroøkonomisk modell. Modellen vil gjøre det mulig å diskutere noen momenter som har vært framme i debatten om «gråmarkedet» og pengepolitikken.

Jeg vil også trekke inn den empiriske kunnskap vi har om dette problemet i Norge. Ved å sammenholde den empiriske kunnskap med den teoretiske drøfting

* Denne artikkelen er en noe utvidet utgave av en prøveforelesning for lisensiatgraden ved Norges Handelshøyskole, holdt den 8/12 1975, over det oppgitte emne: «Betydningen av private kreditter (kreditter mellom ikke-finansielle enheter) for effektiviteten av penge- og kredittpolitikk.» Artikkelen er utvidet i forhold til den muntlige framføring ved at fotnoter og litteraturreferanser er hektet på.

Arne Dag Sti tok siviløkonomeksamen ved NHH i 1969 og licentiatgrad samme sted i 1975.

Han har arbeidet ved NHH som høyskolestipendiat fra 1972 og som høyskolelektor fra 1975.

[1]) Se Kontrast nr. 38, 1973: «Det grå pengemarked».

[2]) Se for eksempel Meinich-komiteens innstilling [5] om «Finansieringsselskaper og låneformidling», side 81 i litteraturlisten bak. Tall i hakeparentes viser til litteraturlisten.

[3]) Det «grå» pengemarkedet kan sies å være en upresis og uhensiktsmessig betegnelse fordi begrepet blir brukt i ulike betydninger av forskjellige personer. Noen bruker en vid tolking og mener med «gråmarkedene» de pengemarkeder hvor det offentlige ikke blander seg opp i rentefastsettelsen. En snever tolking er at «gråmarkedet» er markedet for *direkte* lånetransaksjoner mellom private, ikke-finansielle enheter. Denne siste, snevre tolking vil bli anvendt her.

[4]) I U.S.A. og England har framveksten av andre finansielle formidlere enn banker i 1950- og 60-årene blitt ansett for å være en stor potensiell trusel for pengepolitikken. Om dette emnet foreligger det en svært fyldig litteratur. Jeg vil imidlertid ikke ta opp denne problemstilling her, fordi «private kreditter» i det oppgitte emne for min prøveforelesning er presisert til «kreditter mellom ikke-finansielle enheter» (dvs. direkte, interne lån i den private ikke-bank sektor, uten noen finansinstitusjon som formidlende og kreditt-transformerende mellomledd).

kan vi få en oversikt over hva som må gjøres av forskning før en kan trekke bestemte konklusjoner om hvilken fare de private kreditter representerer for pengepolitikkens effektivitet.

2. *Avgrensninger.*

Før vi går i gang med en teoretisk diskusjon kan det være hensiktsmessig å klargjøre de avgrensninger som vil bli foretatt i det følgende for å få fram de vesentligste sider ved problemet. La oss først se på hva som menes med privat kreditt.

For å begynne med *kreditt*, så oppstår dette når man på et tidspunkt overlater penger eller varer til andre mot et løfte om å få tilbake penger eller varer på et senere tidspunkt. Med *privat* kreditt skal vi i det følgende forstå *direkte* kredittyting mellom private bedrifter, institusjoner eller husholdninger. Privat kreditt presiseres altså til kredittyting mellom ikke-finansielle enheter.

Hvis vi begrenser oss til bedrifter og husholdninger, kan vi klassifisere de typer av transaksjoner som oppstår i et skjema, hvor B står for bedrifter og H for husholdninger.

Type:		Eksempel:
H—H	Kreditter mellom husholdninger	Lån fra onkel til nevø
B—B	Kreditter mellom bedrifter	Leverandørkreditt fra fabrikant til grossist
B—H	Kreditt fra bedrift til husholdning	Kjøpmannskreditt ved «borging»
H—H	Kreditt fra hushold- til bedrift	Interesseinnskudd fra ansatte i en bedrift

I fortsettelsen vil jeg konsentrere oppmerksomheten om kredittgiving mellom bedrifter. Det er flere grunner til det, bl. a.:

i) Jeg tror at slik kredittgiving dominerer over de andre nevnte typer både rent størrelsesmessig og med hensyn til eventuell variabilitet som følger av kredittpolitisk tilstramming. Noe empirisk belegg for denne antagelsen er det imidlertid vanskelig å skaffe fram på grunn av mangel på data.

ii) De hovedpoenger som jeg skal trekke fram i fortsettelsen, kan uten nevneverdige vansker generaliseres ved betraktninger av analog karakter omkring de tre andre typer.

Når det gjelder penge- og kredittpolitikkens mål og virkemidler er det vel betraktninger av konjunkturstabiliserende art som fanger den største interesse. I den forbindelse er pengepolitikkens *endelige* mål å påvirke totaletterspørselen i samfunnet. Sentrale virkemidler i denne forbindelse er blant annet den offentlige likviditetstilførsel til den private sektor og de pengepolitiske reservekrav som bankene er pålagt.

Pengepolitikkens effektivitet har flere dimensjoner. De viktigste er:

i) Doseringsdimensjonen. Her spør en etter *hvor stor* likviditetstilførsel som skal til for å oppnå en viss målsetting.

ii) Stabilitets-predikerbarhetsdimensjonen. Her spør en etter hvor sterk grad av *stabilitet* det er i sammenhengen mellom virkemiddel og målsetting.

iii) Raskhetsdimensjonen. Spørsmålsstillingen er her *hvor lang tid* det tar før effekten på målsettingen kan merkes.

I litteraturen om det foreliggende emne har alle de tre dimensjonene vært trukket fram. Jeg vil imidlertid bare ta opp doserings- og stabilitetsaspektet.[5])

Etter disse begrepsmessige avgrensninger skal jeg sette opp en makroøkonomisk modell som gir muligheter for en prinsipiell drøfting av sammenhengen mellom pengepolitikkens viktigste virkemidler og målsettinger i Norge, og hvordan den private kredittyting kommer inn i denne forbindelse.

Modellen er av Keynesiansk karakter, men er tilpasset den spesielle institusjonelle struktur på kapitalmarkedene i Norge i etterkrigstiden.[6]) Vi tenker oss at rentenivået på de regulerte kapitalmarkeder (bl. a. banklånemarkedet) blir fiksert av det offentlige på et nivå lavere enn likevektsrenten, slik at det vil være overskuddsetterspørsel etter kreditt fra bedriftene. Bedriftene har med andre ord investeringsønsker som overstiger det bedriftene er i stand til å finansiere. For å få fram de pengepolitiske konsekvensene av en slik situasjon enklest mulig skal vi anta at bedriftene er finansiert utelukkende ved ekstern kapital. De *realiserte* investeringsønsker vil da avhenge av kredittilgangen. Kreditt-tilgangen til bedriftene vil så via investeringenes multiplikatoreffekt få følger for totaletterspørselen i samfunnet. Det naturlige *mellomliggende* mål for pengepolitikken blir dermed å styre tilgangen på kreditt til bedriftene, for derigjennom å kunne påvirke de endelige realøkonomiske målsettinger.

Jeg skal også tilpasse modellen på en rekke spesielle punkter for å få fram hovedpoengene i diskusjonen så klart som mulig. Jeg skal bl. a. anta at:

i) Bedriftssektoren spaltes i to, storbedrifter og småbedrifter. Storbedriftene er finansiert ved banklån.

[5]) Brechling og Lipsey har behandlet raskhetsdimensjonen på side 382—385 i [1], for de som måtte være interessert i dette aspektet.

[6]) Modellens struktur er i store trekk den samme som de kredittrasjoneringsmodeller som er utviklet av Leif Johansen. Se f. eks. [11] og [5], vedlegg 2.

Småbedriftene er finansiert utelukkende med privat kreditt fra storbedriftene.

Storbedriftene yter også privat kreditt seg imellom. Omfanget av slik intern kredittgiving i storbedriftssektoren tenker vi oss er bestemt av forhold som ligger utenfor modellen. Vi betegner dette ved å si at slik intern kredittyting er autonomt bestemt.

ii) Bare husholdninger og banker sitter med kassebeholdninger, i form av sedler og mynt. Husholdningenes kassebeholdning skal vi også anta er autonomt bestemt.

iii) Husholdningene kan spare kun ved å plassere midler i kasse eller som innskudd i private banker.

iv) Det offentlige fastsetter nivået på offentlige utgifter og skatter autonomt. Eventuelle budsjettunderskudd finansieres ved seddelopptrykk.

v) Økonomien er lukket, dvs. at forholdet til utlandet neglisjeres. Konsekvensene av å operere med en åpen økonomi vil imidlertid bli tatt opp til slutt.

Alle disse forhold representerer forenklinger som kan lettes på og gjøres mer realistiske, uten at de hovedpoenger vi skal fram til blir rokket ved.[7])

Modell for drøfting av private kreditters betydning for pengepolitikken.

Sektorbalanser: (Δ står for endring i beholdning. Autonomt bestemte størrelser har en strek over symbolet.)

Husholdninger

Konsum	C	$R - \overline{T}$	Disponibel inntekt (nasjonalprodukt fratrukket skatter)
Kasse	$\overline{\Delta KH}$		
Bankinnskudd	ΔDH		

(1) $$C + \overline{\Delta KH} + \Delta DH = R - \overline{T}$$

Banker

Kasse	ΔKB	ΔDH	Bankinnskudd fra husholdninger
Banklån	ΔU	$\Delta D1$	Bankinnskudd fra storbedrifter

(2) $$\Delta KB + \Delta U = \Delta DH + \Delta D1$$

[7]) For eksempel kan modellen generaliseres slik at vi får en mer realistisk beskrivelse av pengeforsyningsprosessen ved å innføre statsobligasjoner i modellen på en slik måte at bankene blir pålagt å plassere en del av sine midler i statsobligasjoner (en form for plasseringsplikt).

Storbedrifter

Bankinnskudd	$\Delta D1$	ΔU	Banklån
Privat kreditt	ΔL		
Realinvestering	I_1		
Intern kreditt	$\Delta L1$	$\overline{\Delta L1}$	

(3) $$\Delta D1 + \Delta L + I_1 = \Delta U$$

Småbedrifter

Realinvestering	I_2	ΔL	Privat kreditt

(4) $$I_2 = \Delta L$$

Det offentlige

Offentlige utgifter $\overline{G}$	$\overline{T}$	Skatter
	$\overline{\Delta KH}$	$\overline{\Delta K}$
	ΔKB	

$$\overline{G} = \overline{T} + \overline{\Delta KH} + \Delta KB$$

Likevekt på produktmarkedet:

(5) $$R = C + I_1 + I_2 + \overline{G}$$

Konsumfunksjonen:

(6) $$C = a + b \,.\, (B - \overline{T}) \quad a > 0 \quad 0 < b < 1$$

Bankenes kasseatferd:

(7) $$\Delta KB = r \,.\, (\Delta DH + \Delta D1) \quad 0 < r < 1$$

Likviditetsreserveandelen av forvaltningskapitalen er lik r. r faller sammen med det pengepolitiske reservekrav når bankene ikke holder overskuddreserver.

Storbedrifters innskuddsatferd:

(8) $$\Delta D1 = d \,.\, \Delta U$$

Storbedrifters kredittatferd:

(9) $$\Delta L = e \,.\, \Delta U \quad 0 \leq d + e \leq 1$$

Regulert likviditetstilførsel:

(10) $$\overline{\Delta KH} + \Delta KB = \overline{\Delta K}$$

Endogene variabler: R, C, ΔDH, ΔKB, ΔU, $\Delta D1$, ΔL, I_1, I_2. I alt 9 stk.

Antall lineært uavhengige likninger er 9, fordi (1) kan utledes fra de andre sektorbalansene.

Om storbedriftenes atferd antar vi i modellen at bestemte andeler av bedriftenes netto låneopptak blir plassert i de tilgjengelige aktivakomponenter: bankinnskudd, privat kreditt til småbedrifter og realinvesteringer.

Løsningen for nasjonalproduktet R i modellen kan finnes ved først å sette likning (6) inn i likning (5). Vi får da (11) ved å løse for R.

(11) $$R = \frac{1}{1-b}[a + \overline{G} - b\overline{T} + I_1 + I_2]$$

Men $I_1 + I_2$ på høyresiden av (11) er en endogen størrelse. Vi benytter (3), (4), (8) og (9) og får at

$$(12) \quad I_1 + I_2 = (1 - d - e)\Delta U + \Delta L = (1 - d) \,.\, \Delta U$$

Men ΔU på høyresiden av (12) er også endogen. En eksplisitt redusert form løsning for ΔU kan vi finne ved å benytte (7), (2) og (10). Resultatet blir (13).

$$(13) \qquad \Delta U = \frac{1 - r}{r}(\overline{\Delta K} - \overline{\Delta KH})$$

Alt i alt fører dette til at den endelige løsning for R blir,

$$(14) \qquad R = \frac{1}{1 - b}\left[a + \bar{G} - b\bar{T} + (1 - d) \,.\, \frac{1 - r}{r} \,.\, (\overline{\Delta K} - \overline{\Delta KH})\right]$$

Vi har her satt (12) og (13) inn i (11).

Herav følger at effekten på R av en likviditetstilførsel på ΔK_0 og en økning i husholdningens kasse med ΔKH_0 er gitt ved:

$$(15) \qquad \underbrace{\frac{1}{1 - b}}_{\text{Investerings-multiplikator}} \,.\, \underbrace{(1 - d)}_{\text{Realinvesterings-andelen av kreditt-tilførselen}} \,.\, \underbrace{\frac{1 - r}{r}}_{\text{Kreditt-multiplikator}} \,.\, (\Delta K_0 - \Delta KH_0)$$

Vi ser av likning (13) at $(1 - r)/r$ kan oppfattes som en kredittmultiplikator (bankutlånsmultiplikator) fordi $\delta(\Delta U)/\delta(\Delta K) = (1 - r)/r$.

Vi ser av likning (12) at $\delta(I_1 + I_2)/\delta(\Delta U) = (1 - d)$. Dette betyr at realinvesteringsandelen av en økning i bankenes utlån er lik $(1 - d)$.

Vi ser av likning (11) at $\delta R/\delta(I_1 + I_2) = 1/(1 - b)$, hvor b er den marginale konsumtilbøyelighet. Brøken $1/(1 - b)$ er den vanlige Keynesianske investeringsmultiplikator.

Jeg har i innledningen nevnt at pengepolitikkens endelige mål er å påvirke totaletterspørselen i samfunnet. I den foreliggende modell får totaletterspørselen sitt formelle uttrykk i nasjonalproduktets likevektsnivå.

Vi skal imidlertid være klar over at nasjonalproduktet også avhenger av *tilbudsforhold*. Tilbudsforhold, f. eks. situasjonen på arbeidsmarkedet, blir helt neglisjert i modellen. Dette betyr at den følgende behandling av pengepolitikkens virkninger på nasjonalproduktet er *partiell* i den forstand at det bare er virkningen på *etterspørselen* som drøftes.

Vi ser av likning (15) at en likviditetstilførsel på 1 kr. ($\Delta K_0 = 1$) vil føre til økte bankutlån med $(1 - r)/r$ kr. Av disse bankutlån vil en andel $(1 - d)$ bli brukt til å finansiere økte realinvesteringer. Når realinvesteringene blir påvirket, vil dette resultere i multiplikatorvirkninger på nasjonalproduktet, uttrykt ved multiplikatoren $1/(1 - b)$.

Av likning (15) ser vi også at virkningen av det pengepolitiske instrument (ΔK_0) på det endelige mål (R) vil avhenge av atferden til husholdningene (via b), til bedriftene (via d), og til bankene (via r). Eventuell ustabilitet og manglende predikerbarhet i parametrene b og r vil derfor bidra til å redusere pengepolitikkens effektivitet. Imidlertid skal vi i fortsettelsen bare ta opp kilder til ineffektivitet som skyldes bedrifters og husholdningers finansielle atferd, dvs. variabilitet i parametrene d og e, foruten de autonomt bestemte størrelsene kassebeholdning og intern kredittgiving i storbedriftsektoren. Vi skal altså fra nå av anta at vi har perfekt kjennskap til parametrene b og r i likning (15).

4. *Generelt om private kreditters betydning. Pengeetterspørselens rolle.*

Modellen jeg nettopp har presentert kan brukes til å avklare hvordan de private kreditter kan påvirke pengepolitikkens effektivitet, og til å få fram hvilken rolle pengeetterspørselen spiller i denne forbindelse. Vi kan få et innblikk i dette ved å tenke oss at det skjer et skift i tilbøyeligheten til å gi privat kreditt, formalisert ved at atferdsparameteren e i likning (9) øker. Et slikt skift vil få ulike konsekvenser i ulike situasjoner. La oss se på to tilfeller.

Tilfelle 1. Økt e, konstant d.

I dette tilfellet tenker vi oss en økt tilbøyelighet til å yte privat kreditt, koblet sammen med en redusert tilbøyelighet til å investere i realkapital i storbedriftsektoren. Siden parameteren e ikke inngår i likning (15), vil et slikt skift i kredittytingstilbøyeligheten ikke påvirke sammenhengen mellom nasjonalprodukt og likviditetstilførsel. Vi kan si at pengepolitikkens effektivitet ikke blir påvirket.

Fordi parameteren e heller ikke opptrer i uttrykket (12) for de totale investeringer, vil det totale investeringsvolum forbli uendret som følge av det spesifiserte skiftet, og det til tross for at investeringsaktiviteten i storbedriftssektoren forutsettes å falle. Forklaringen er at nedgangen i storbedriftenes investeringer blir kompensert ved en tilsvarende økning i realinvesteringene hos småbedriftene. Den økte private kreditten fra storbedrifter til småbedrifter vil bli brukt av småbedriftene til å øke investeringsvolumet der. Vi får altså en *fordelingseffekt* på investeringene, men ingen effekt på det totale investeringsvolum.

Tilfelle 2. Økt e, redusert d.

Vi studerer her tilfellet med en økt tilbøyelighet til å gi privat kreditt, koblet sammen med en tilsvarende nedgang i storbedriftenes ønsker om å holde midler plassert som bankinnskudd, formalisert ved en nedgang i atferdsparameteren d. Bankinnskudd regnes gjerne som en del av pengemengden.[8]) Vi kan derfor si at det skjer et negativt skift i bedriftenes pengeetterspørsel når parameteren d reduseres.

At d reduseres betyr selvfølgelig at $(1 - d)$ øker. I likning (15) ser vi at da vil doseringseffekten på nasjonalproduktet av en bestemt likviditetstilførsel bli større enn tidligere.

Her har vi identifisert en potensiell kilde til ineffektivitet som følger av eksistensen av privat kredittyting. Vi kan se dette ved å tenke oss at myndighetene tar sikte på å føre en stram pengepolitikk ved å tilføre økonomien forholdsvis lite likvider, dvs. ΔK_0 er positiv, men liten. Det blir da klart at bedriftene er i stand til å motvirke den knappe likviditetstilførselen ved å redusere d, dvs. øke $(1 - d)$, slik at doseringseffekten på aktivitetsnivået blir større enn ellers.

Nå er det ikke nødvendigvis slik at dette doseringsproblemet behøver å bety en alvorlig fare for pengepolitikkens effektivitet. I U.S.A. har man for eksempel observert en stigende trend i tilbøyeligheten til å gi varekreditter, sammen med en synkende trend i bedriftenes pengeetterspørsel.[9]) I vår modell kan vi tolke dette som en stigende trend i parameteren e og en synkende trend i parameteren d.

Men hvis nå den trendvise utvikling i parameteren d er stabil og predikerbar, kan de pengepolitiske myndigheter ta hensyn til dette ved doseringsoverveielsene. De har da full oversikt over doseringskonsekvensene på aktivitetsnivået av en gitt likviditetstilførsel, og pengepolitikkens effektivitet i predikerbarhetsforstand blir ikke redusert.

Verre er det hvis bedriftenes atferd med hensyn til varekreditt og pengeetterspørsel er skiftende, og følgelig lite predikerbar. Da vil de negative konsekvenser for pengepolitikkens effektivitet være atskillig mer alvorlig.

Den lærdom vi kan trekke av de to tilfellene vi nettopp behandlet kan vi summere opp i to punkter:

Punkt 1. En nødvendig betingelse for redusert effektivitet av pengepolitikk, ved skift i tilbøyeligheten til å gi privat kreditt er at pengeetterspørselen skifter.

Punkt 2. Spørsmålet om redusert effektivitet av pengepolitikk på grunn av privat kredittyting er hovedsakelig et *empirisk* spørsmål. Dette skal jeg begrunne nærmere.

Vi har jo sett at redusert effektivitet i doseringsforstand vil avhenge av et skift i etterspørselen etter penger. *Om* slike skift faktisk finner sted eller ikke, er et empirisk spørsmål, og ikke noe som kan avgjøres ved a priori teoretiske overveielser.

Vi har også sett at redusert effektivitet i stabilitetpredikerbarhetsforstand avhenger av at etterspørselen etter penger er en ustabil og lite predikerbar størrelse. Dette er en påstand om empiriske uregelmessigheter, som kan forkastes ved å påvise en stabil og predikerbar pengeetterspørselsfunksjon.

Vi skal nå se litt nærmere på teorier og empiriske resultater som kan kaste lys over de spørsmål som nå har blitt stilt. Vi skal først se på de innenlandske varekreditters betydning, deretter på gråmarkedets rolle. Til slutt skal vi ta opp varekreditter fra utlandet.

5. *Nærmere om varekredittenes betydning.*

Det spørsmål som har fanget størst interesse i litteraturen er hvorvidt stram pengepolitikk induserer større omfang i varekredittene, og hvorvidt dette reduserer pengepolitikkens effektivitet.

To typer av teorier har blitt kastet fram i denne forbindelse, bruttoteorier og nettoteorier.

Bruttoteorier. Bruttoteoriene postulerer at en stram pengepolitikk vil være et slag i luften, fordi bedriftene i slike tider vil gi hverandre varekreditter i større utstrekning enn før. Ifølge bruttoteoriene vil denne varekreditten kunne erstatte penger som oppgjørsmiddel i samfunnet. I tider med knapp likviditet vil altså bedriftene skape likviditet på egen hånd ved å øke omfanget av varekreditter. Tanker av denne karakter daterer seg helt tilbake til J. S. Mill [16] på attenhundretallet, men en av Chicago-skolens elever, Arthur Laffer, har presentert liknende synspunkter så sent som i 1970-årgangen av Journal of Political Eeconomy.

Innenfor vår modell kan vi tolke bruttoteoriene på den måten at ved en likviditetstilstramming vil storbedriftene øke omfanget av sin interne handelskreditt, dvs. $\Delta L1$ vil øke.

Det lyder forunderlig at bedriftene kan endre sin reelle atferd ved å gi hverandre lån, men bruttoteoriene må tolkes slik at den økte varekreditten kan substitueres for penger som oppgjørsmiddel. Den ordinære pengeetterspørsel vil derfor synke, med andre ord vil parameteren d falle. Når d faller, vet vi fra før, p.g.a. likning (15), at dette kan motvirke en tilsiktet likviditetstilstramming.

[8]) Hvis bankinnskuddene er av foliokarakter, vil de i alle fall utgjøre en del av pengemengden. Hvis innskuddene er «på tid», er det mer omstridt om de skal inkluderes i pengemengdebegrepet.

[9]) Se Nadiri [17] side 409.

Enkelte, f. eks. Brechling og Lipsey, har forsøkt å tilbakevise bruttoteoriene ved teoretiske overveielser.[10]) De har innvendt at varekreditter ikke kan substituere penger på grunn av at penger per definisjon er *alment godtatte* oppgjørsmidler, noe handelskreditt ikke er.

Et mer modifisert synspunkt er at spørsmålet er av empirisk karakter. Bruttoteoriene har nemlig den empiriske implikasjon at den ordinære pengeetterspørsel vil få et anseelig skift i tider med knapp likviditetstilførsel.

Nettoteorier. I motsetning til bruttoteoriene hevder man i nettoteoriene at det er *nødvendig* med en økt *netto* kredittyting fra bestemte bedrifters side for at en stram pengepolitikk skal bli motvirket. Den gjengse hypotese er at det er storbedriftene, gjerne industriforetak, som øker sin netto handelskreditt til mindre og svakere bedrifter.

Tidligere har vi, under Tilfelle 1 og Tilfelle 2, behandlet konsekvensene av en slik nettoteori. Vi slo der fast at økt omfang av handelskreditt fra storbedrifter til småbedrifter bare vil kunne motvirke en tilsiktet likviditetstilstramming hvis etterspørselen etter penger skifter. I de tilgjengelige framstillinger av nettoteoriene[11]) vil man finne en klar erkjennelse av nettopp dette. En hypotese om storbedrifters atferd som har vært framme her, er at slike bedrifter holder en buffer-beholdning av likvider i normale tider, som blir *aktivisert* i tider med knapp likviditet. Bufferbeholdningen av ledige midler hos storbedriftene blir da overført til småbedriftene via varekredittene, og de ledige midler blir således aktivisert av småbedriftene.

Denne gjennomgangen av nettoteoriene munner ut i to nødvendige betingelser som må oppfylles for at pengepolitikken skal bli motvirket:

i) I tider med knapp likviditet øker storbedriftene sin netto varekreditt.
ii) Den økte netto kredittgivingen finansieres ved redusert kassebeholdning, dvs. redusert pengeetterspørsel.

Disse betingelsene har blitt gjenstand for testing av flere, men med noe avvikende resultater.

For en gruppe storbedrifter i England har Brechling og Lipsey funnet at den første betingelsen er oppfyllt. Coates har imidlertid kommet til motsatt konklusjon ved et annet utvalg av engelske storbedrifter. I en svært grundig og overbevisende studie i Econometrica i 1969 finner Nadiri ingen tegn til at den første betingelsen er oppfyllt for industrisektoren i U.S.A. Nadiris resultat understøttes også av Junk, og en undersøkelse av den svenske industrisektor som er utført av Gunnar Eliasson.[12])

Den andre betingelsen er ifølge nettoteoriene bare interessant i den grad den første betingelsen er oppfyllt. Brechling og Lipsey, som altså er de eneste som har funnet tegn på at det første kravet er oppfyllt, har også forsøkt å anslå den mengdemessige reduksjonen i pengeetterspørselen.[13]) De kommer til at reduksjonen er så stor at den setter pengepolitikken i fare. Deres konklusjoner i denne forbindelse har blitt sterkt kritisert av William White.[14])

En vurdering av alt dette fører vel til at nettoteoriene ikke har bestått den konfrontasjon med data som det forlanges av en gyldig teori. Følgelig representerer økt omfang av varekreditt neppe en alvorlig trusel mot effektiviteten av en stram pengepolitikk.

Denne konklusjonen blir også understøttet av en annen type av empiriske resultater som har relevans for denne problemstillingen. Jeg tenker her på den etter hvert ganske omfattende empiriske litteraturen om pengeetterspørselsfunksjonen.

Vi har jo poengtert at både bruttoteoriene og nettoteoriene impliserer at pengeetterspørselen skifter, blir ustabil, i alle fall i perioder med knapp likviditetsforsyning. Denne empiriske implikasjon ser heller ikke ut til å tåle konfrontasjonene med data for en rekke vestlige økonomier i etterkrigstida. David Laidler konkluderer sin brede oversikt over resultatene opp til 1969 med at pengeetterspørselen er en stabil funksjon av den private sektors formue og alternativkostnaden ved pengehold målt f. eks. ved avkastningen på obligasjoner.[15]) Senere har Stephen Goldfeld spesielt undersøkt eventuelle kortsiktige ustabiliteter i etterspørselen etter penger for U.S.A.'s vedkommende. Han kommer til at slik kortsiktig ustabilitet ikke kan spores.[16])

Om pengeetterspørselen i Norge foreligger det tre undersøkelser, av Edvard Syring, Ronald Teigen og Arne Jon Isachsen. ([19], [20] og [10]). Disse studiene gir, så vidt jeg kan se, ikke noe grunnlag for å tro at pengeetterspørselen i etterkrigstidas Norge har skiftet i tider med spesiell knapp likviditetsforsyning. Men siden ingen av de tre nevnte har undersøkt dette spesielt, kan det ikke trekkes noen uforbeholden konklusjon her.

---

[10]) Se Brechling og Lipsey [1] side 381.

[11]) Se f. eks. Brechling og Lipsey [1] side 386—388.

[12]) Se [1], [3], [17], [12] og [4] i litteraturlisten.

[13]) Brechling og Lipsey benyttet en svært indirekte metode her. De anslo først hvor mye av den økte netto varekreditten som ble finansiert ved å trappe ned lagrene og ved å selge kortsiktige verdipapirer. Resten av finansieringsbehovet blir dekket ved å redusere pengebeholdningen, antar Brechling og Lipsey.

[14]) Se [21] i litteraturlisten. Brechling og Lipsey har kommet med en ganske krass imøtegåelse av White senere. Se [2].

[15]) Se Laidler [15], side 105—106.

[16]) Goldfeld [7] side 590.

Alt i alt vil jeg imidlertid vurdere det slik at privat kreditt i form av varekreditter mellom innenlandske sektorer neppe representerer noen alvorlig fare for pengepolitikkens effektivitet, verken i Norge eller i andre vestlige land.

6. *Nærmere om «gråmarkedets» betydning.*

I Norge har ikke varekreditter, men «gråmarkedet», dominert i debatten om pengepolitikkens effektivitet i relasjon til privat kredittyting. En hypotese som har vært lansert i denne forbindelse vil jeg kalle «Kontrasts flukthypotese», fordi den har blitt satt fram i tidsskriftet Kontrast, og fordi den innebærer en flukt fra bankinnskudd.[17]) Ideen er at i tider med knapp likviditetsforsyning vil «gråmarkedsrenten» bli presset opp. Dette vil tilskynde rederier og store industribedrifter til å ta midler ut av banker og plassere midlene på «gråmarkedet». Her vil lånene gå til mindre og svake bedrifter, som har vansker med å få banklån ved sterk grad av kredittrasjonering.

I vår modell kan denne hypotesen tolkes slik at storbedriftene vil øke parameteren e og redusere d. I likning (15) vil redusert d få en doseringseffekt, slik vi har påvist tidligere. Hvis vi studerer (15) nærmere,

$$\frac{1}{1-b} \cdot (1-d) \cdot \frac{1-r}{r}(\Delta K_0 - \Delta KH_0) \tag{15}$$

kan vi også identifisere en annen potensiell forstyrrelse i denne sammenheng, nemlig ΔKH_0. En knapp likviditetsforsyning på ΔK_0 kan også bli motvirket ved at ΔKH_0 *reduseres*, dvs. at husholdningene trapper ned sin kassebeholdning. Dette kan være en rimelig hypotese når vi erkjenner at «gråmarkedet» også står åpent for privatpersoner.

Når avkastningen på «gråmarkedslån» går opp, kan det nemlig tenkes at enkelte privatpersoner trapper ned sin pengebeholdning i den grad de betrakter «gråmarkedsrenten» som en alternativkostnad ved å holde penger.

Vi har hittil resonnert som om renten på de ordinære kapitalmarkeder var fiksert av det offentlige, mens vi på «gråmarkedet» har en fleksibel rente som justeres av markedskreftene. Dette er en abstraksjon som i beste fall bare gir en tilnærmet beskrivelse av virkeligheten. For eksempel har forretningsbanker i Norge en ganske betraktelig andel av sine innskudd plassert i den noe mystiske kategorien «andre innskudd» i kredittmarkedstatistikken. Denne kategori består vesentlig av innskudd på spesialvilkår der rentegodtgjørelsen blir avtalt mellom bank og innskyter på individuell basis. Renten på slike innskudd svinger antakelig i takt med renteutviklingen på «gråmarkedet». Bankene er i prinsippet i stand til å hindre en potensiell flukt fra bankinnskudd til «gråmarkedet» ved å by opp renten på de såkalte «andre innskudd» tilstrekkelig. Denne mulighet reduserer Kontrast-hypotesens plausibilitet, men utelukker den ikke, da bankene er konkurransemessig svekket ved reguleringer av ulike slag i forhold til agentene på «gråmarkedet».

Foreløpig har jeg bare lagt fram noen teoretiske muligheter som kan forårsake at atferden på «gråmarkedet» kan redusere pengepolitikkens effektivitet i Norge. For å kunne trekke slutninger om «gråmarkedet» *faktisk* representerer noen fare i så måte må det gjennomføres empiriske undersøkelser. Slike finnes ennå ikke. Og de tre undersøkelsene av pengeetterspørselen i Norge som foreligger, kan heller ikke bidra til å avklare problemet fordi perioden etter 1970 ikke har vært undersøkt. Det er nemlig nærliggende å anta at «gråmarkedet» har fått et slikt omfang at det innebærer en potensiell fare først etter 1970.

7. *Forholdet til utlandet. «Leads and lags»-problemet.*

Foreløpig har vi bare behandlet varekreditter mellom norske bedrifter, og vi kom fram til at disse neppe satte pengepolitikken i fare. Dette er antakelig *ikke* tilfelle når det gjelder varekreditter mellom utlandet og Norge.

La oss anta at man i Norge legger opp til en stram kredittpolitikk, som fører til en knapp tilgang på lån til de regulerte innenlandske markeder. Denne knappe innenlandske kreditt-tilgangen kan norske bedrifter kompensere ved å øke kreditt-tiden ved importforretninger (såkalte «lags») og ved å korte ned kreditttiden ved eksportforretninger (såkalte «leads»).

Siden Norges økonomi er svært åpen, med relativt høy eksport og import i forhold til det vi produserer, kan den økte kreditt-tilgang som norske bedrifter kan oppnå ved å forskyve kreditt-tidene, være av en størrelsesorden som kan true det innenlandske kredittpolitiske opplegg. I tillegg kommer at omfanget av og betingelsene på slike varekreditter er liberalisert ved internasjonale overenskomster, slik at myndighetene har små muligheter til å påvirke forholdene på dette markedet. Dessuten står man overfor et fundamentalt dataproblem på dette feltet, i og med at slike kortsiktige kapitalbevegelser ikke blir direkte registrert. I utenriksregnskapet vil de imidlertid komme til uttrykk som en del av den såkalte «restposten» i kapitalregnskapet. Empiriske undersøkelser av slike varekreditters betydning har blitt basert på utviklingen i denne «restposten», under den implisitte antagelse at endringer i denne posten stort sett avspeiler endringer i varekreditter. En relativt grundig undersøkelse av

[17]) Se Kontrast nr. 38, [13] side 28. Den er også behandlet i Meinich-utvalgets innstilling, [5] på side 80—81.

«restposten» i Sverige har nylig vært foretatt av Sven Grassman.[18]) Han konkluderer pessimistisk med at bevegelsene i de svenske varekredittene overfor utlandet er så sterke at den svenske pengepolitikken blir alvorlig svekket.

Vi har ingen tilsvarende omfattende undersøkelse av forholdene i Norge. Men Frøystein Gjesdal [6] har vært opptatt av problemet, og hans resultater tyder på at den norske «restposten» i alle fall er følsom overfor renteforskjeller mellom utenlandske og innenlandske kapitalmarkeder.

8. *Oppsummering. Strategi for avklaring av uløste spørsmål.*

I denne artikkelen har jeg forsøkt å nå fram til en vurdering av den rolle privat kredittgiving spiller i Norge som potensiell svekker av stram penge- og kredittpolitikk. Jeg har behandlet to hovedtyper av privat kreditt, varekreditter og «gråmarkedslån». Jeg har videre betonet at spørsmålet i siste instans er av empirisk natur.

Når det gjelder varekreditter mellom norske bedrifter ble konklusjonen at disse neppe representerer noen fare for pengepolitikkens effektivitet.

Med hensyn til «gråmarkedets» innflytelse kunne man ikke trekke noen konklusjon, da det ikke foreligger noe empirisk materiale å bygge vurderingene på. Vår behandling av «gråmarkedet» var derfor svært spekulativ.

Men ut fra vår behandling av «gråmarkedet» kan vi i alle fall peke på det arbeid som må gjøres for at vi skal skape en avklaring her. Det potensielle problem med «gråmarkedet» er først og fremst at en pengepolitisk tilstramming vil føre til økt rente på dette uregulerte marked, og at dette kunne lokke innskudd vekk fra bankvesenet.

Det første spørsmål som må avklares er hvorvidt denne hypotesen om flukt fra bankinnskudd er riktig. Hvis den er riktig, betyr det en svekket doseringseffekt i pengepolitikken.

Men en svekket doseringseffekt behøver ikke bety en *alvorlig* fare for pengepolitikken hvis doseringseffekten er *predikerbar*. La oss et øyeblikk tenke oss at fluktthypotesen er riktig, men at fluktatferden er systematisk, dvs. at den følger bestemte regelmessigheter. Disse eventuelle regelmessighetene har vi i prinsippet muligheter for å kartlegge ved anvendelse av økonometriske metoder. Hvis vi greier det, kan den svekkede doseringseffekten kanskje predikeres og bli tatt hensyn til ved avveiningen av hvor store doser av likviditetstilførsel som skal anvendes.

[18]) Se [8] og [9].

Skulle jeg tillate meg å komme med en gjetning om hvilken rolle «gråmarkedet» spiller, så tror jeg betydningen er marginal i forhold til andre faktorer som er med på å redusere penge- og kredittpolitikkens effektivitet. Jeg tenker i denne forbindelse på «leads and lags»-problemet og på predikerbarheten av bankenes atferd. I modellen vår har vi antatt at bankenes atferd er fullstendig stabil og predikerbar, i og med at bankutlånene er en stabil funksjon av likviditetstilførselen, som det offentlige forutsetningsvis styrer. I praksis ser det imidlertid ut for at bankenes utlånsatferd er vanskelig å forutsi. Noe som blant annet har sammenheng med at bankene holder en variabel overskuddsreserve.

Vi skjønner av dette at det er forbundet med store problemer å føre en effektiv penge- og kredittpolitikk, og at betydningen av private kreditter kanskje blir sett på som en underordnet og noe akademisk preget problemstilling av de utøvende pengepolitikere i statsadministrasjonen. Et av de største problemene i praktisk pengepolitikk i Norge er faktisk å styre selve likviditetstilførselen. Dette aspektet blir ikke behandlet i de økonomiske modeller for kredittstyring vi ofte støter på i litteraturen, og som vi har gitt et eksempel på i denne artikkelen.

Litteraturhenvisninger

[1] F. P. R. Brechling and R. G. Lipsey: «Trade Credit and Monetary Policy». *Economic Journal*, vol. 73, December 1963, gjengitt i H. G. Johnson: «Readings in British Monetary Economics». Clarendon Press, Oxford, 1972. Side-henvisningene foran er til den sistnevnte publikasjon.

[2] F. P. R. Brechling and R. G. Lipsey: «Trade Credit and Monetary Policy: A «Rejoinder».» *Economic Journal*, March 1966.

[3] J. B. Coates: «Trade Credit and Monetary Policy: A Study of the Accounts of 50 Companies.» *Oxford Economic Papers*, vol. 19, March 1967.

[4] G. Eliasson: «*Kreditmarknaden och Industriens investeringar.*» Almqvist & Wiksell, Uppsala 1967.

[5] Finans- og tolldepartementet: «*Innstilling fra den Penge- og kredittpolitiske komité.*» Reklametrykk A/S, Bergen 1964

[6] F. Gjesdal: «Varekreditter i internasjonal handel — en empirisk undersøkelse på norske data.» *NHH, Foretaksøkonomisk Institutt*, våren 1974.

[7] S. M. Goldfeld: «The Demand for Money Revisited.» *Brooking Papers on Economic Activity Nr.* **3**, The Brookings Institution, Washington, D.C., 1973.

[8] S. Grassman: «Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur.» *Statens offentlige utredningar* 1971: 32, Stockholm 1971.

[9] S. Grassman: «*Exchange Reserves and the Financial Structure of Foreign Trade.*» Saxon House, England 1973.

[10] A. J. Isachsen: «The Demand for Money», in «Four essays on capital markets, inflation, and labour in Norway». A doctoral dissertation at Stanford University, U.S.A., June 1975.

[11] L. Johansen: «Bankenes rolle i en makroøkonomisk modell.» *Statsøkonomisk Tidsskrift*, nr. 4, 1956.
[12] P. Junk: «Monetary Policy and the Extension of Trade Credit.» *Southern Economic Journal*, vol. 30, January 1964.
[13] *Kontrast* 38, 1973: «Det grå pengemarkedet».
[14] A. Laffer: «Trade Credit and the Money Market». *Journal of Political Economy*, vol. 78, March/April 1970.
[15] D. E. W. Laidler: «The Demand for Money: Theories and Evidence». International Textbook Company, Pennsylvania, 1969.
[16] J. S. Mill: «Principles of Political Economy», ed. W. J. Ashley, London, 1909.
[17] M. I. Nadiri: «The Determinants of Trade Credit in the U.S. Total Manufacturing Sector.» *Econometrica*, vol. 37, July 1969.
[18] Norges Offentlige Utredninger: 1974:1. Finansieringsselskaper og låneformidling.
[19] E. M. Syring: «*The Demand for Money in Norway.*» Universitetsforlaget, Oslo 1968.
[20] R. L. Teigen: «The Demand for Money in Norway, 1959—1969». *Statsøkonomisk Tidsskrift*, september 1971.
[21] W. H. White: «Trade Credit and Monetary Policy: A Reconciliation». *Economic Journal*, December 1964.

asplan

Asplan har arbeidsoppgaver for kommunale, statlige og andre offentlige organer samt for private. Oppgavene omfatter utrednings- og planleggingsarbeide innenfor ulike grenser av den offentlige forvaltning, fysisk planlegging av arealbruk, transport og kommunaltekniske anlegg, program- og utredningsarbeide innenfor undervisning, helse- og sosialstellet, næringsøkonomiske og kommunaløkonomiske analyser, tiltaksplaner og konsekvensanalyser av forskjellig art.
Asplan har i dag vel 90 medarbeidere som blant annet omfatter sivilingeniører, arkitekter, økonomer og landbrukskandiater. Vi har kontorer i Sandvika, Stavanger, Bergen, Trondheim og Bodø.

Vi søker for snarlig tiltredelse:

SOSIAL — SIVILØKONOM

med noen års erfaring fra kommunal eller fylkeskommunal virksomhet eller annen offentlig planleggings og utredningsvirksomhet.
Instituttet legger stor vekt på faglig utvikling både gjennom kontakt med medarbeidere på de øvrige avdelingskontorer, og ved å stille midler til rådighet for etterutdanning.
40 timers uke. Fri hver lørdag. Lønn etter avtale.

Søknadsfrist: 4. oktober 1976.

Henvendelse og skriftlig søknad sendes til:
ANDERSSON & SKJÅNES A.S
Institutt for samfunnsplanlegging
Ringeriksveien 23
1300 Sandvika
Telefon (02) 54 33 50

NYTT FRA NSF

Tilbakeblikk på 1. halvår 1976

I SOSIALØKONOMEN nr 2 og nr 4 for inneværende år gjennomgikk hovedstyret bl.a. regnskapet for 1975 og programmet for våren 1976. Det ble holdt tre medlemsmøter og tre kurser, stort sett med meget god deltagelse. Til sammen har det vært 100 deltagere på de tre kursene, og det er vi meget godt fornøyd med.

Vi har eksperimentert videre med de såkalte klubbaftener uten at dette tilbudet ser ut til å ha slått gjennom. Arbeidet med klubbaftenene har vært endel ressurskrevende. Hovedstyret har kommet til at nytten av tiltaket for tiden er mindre enn kostnadene. Vi fortsetter derfor ikke eksperimenteringen med klubbaftener høsten 1976, men overlater til senere styrer å vurdere om tiltaket bør lanseres på nytt. Vi er naturligvis meget interesserte om noen av medlemmene har synspunkter på hvordan vi alternativt burde legge opp slike klubbaftener.

Eksamensfesten for de nye sosialøkonomiske kandidatene ble holdt i Hotel Scandinavia med henimot 50 deltagere. Såvidt vi kunne bedømme ble det tradisjonen tro en vellykket tilstelning.

Vi har fortsatt utviklingen av samarbeidet med Statsøkonomisk forening ved gjensidig utveksling av medlemmer til redaksjonsutvalgene i foreningenes tidsskrifter.

Regnskapsoversikten for 1. halvår 1976 for foreningen og tidsskriftet foreligger nå og danner grunnlaget for arbeidet med budsjettene for 1977. Kostnads- og inflasjonspresset er fortsatt stort og slår ut i våre regnskaper trass i arbeidet med effektivisering av driften.

Totalinntektene til SOSIALØKONOMEN ser ut til å bli i samsvar med budsjettet, men da tilskuddet fra NAVF ble 10 000 kroner mindre enn vi søkte om, satte vi våren 1976 i gang en målrettet annonsekampanje som ga godt resultat. Trykkekostnadene har atter steget og budsjettet tilsvarer nå bare 8 nummer i inneværende år. Dette har hovedstyret funnet utilrådelig og går inn for at vi bør utgi 10 nummer. Budsjettoverskridelsene søkes dekket inn på andre poster. Heving av abonnementsprisen er ett tiltak hovedstyret overveier for 1977.

Totalinntektene for foreningen ligger noe under budsjettforutsetningene. Dette skyldes at kontingentrestansene for 1. halvår er høyere enn ønskelig. Vi vil så sterkt vi kan oppfordre medlemmene til å betale punktlig. Foreningens likviditet er så stram at det skal lite til før vi kommer i likviditetsvanskeligheter. Utgiftssiden samsvarer godt med budsjettet. Som vanlig er vi i den situasjonen at en godt gjennomført og vellykket høst- eller vårkonferanse kan tilføre foreningen de midlene som er nødvendige for at vi ikke skal tære på en allerede knapp egenkapital. En slik situasjon setter hovedstyret — som vanlig — i en noe nervepirrende situasjon.

Høsten 1976

Med dette numret av tidsskriftet er den gradvise omleggingen fullført. Vi har nå en fast inndeling i leder, kommentarer, artikler, debattstoff, bokanmeldelser, oversiktsstoff m.v. Det bredt sammensatte redaksjonsutvalget vil sammen med redaksjonen være sterkt behjelpelig med å få til denne ansiktsløfting. Faste datoer for utgivelse burde gjøre det lettere å skaffe annonser.

Våre tre deltidsansatte i sekretariatet — Karin Gulichsen, Anne Halvorsen og Turid Holt-Jacobsen — holder nå kontoret bemannet ukens fem første dager (mandag —fredag).

I tillegg til høstkonferansen tar vi sikte på å holde et etterutdanningskurs denne høsten. Planleggingen av kursvirksomheten våren 1977 er allerede begynt.

Vi vil be medlemmene reservere tirsdagene 28. september, 26. oktober og 30. november for møtevirksomhet. Den siste datoen er forbeholdt Generalforsamlingen. Som vanlig holder vi møtene i Apollonia i Kronprinsensgt. 9.

Vi sier vel møtt til høstens virksomhet!

DEBATT

Frihandel

Åpenhet, sårbarhet og internasjonal handel

AV

TORE THONSTAD

Undertegnede holdt 3. november 1975 et foredrag i Statsøkonomisk Forening i Oslo om «Har Norge for åpen økonomi?»[1]) Dette foredrag, og et som professor Leif Johansen holdt noe senere om beslektede emner[2]) har utløst atskillige kommentarer i pressen og i økonomiske tidsskrifter. I Sosialøkonomen har det vært to innlegg, av direktør Einar Magnussen[3]) og av konsulent Trond R. Reinertsen.[4]) Begge innlegg inneholdt innvendinger både mot mitt og Leif Johansens foredrag. Jeg skal her kort kommentere de deler av innleggene som gjelder mitt foredrag.

Magnussens synspunkter på handelspolitikken

Det er verdifullt at direktør Magnussen ved sitt innlegg har bidratt til en nyansering av debatten. Han trekker frem frihandelens gode sider — noe jeg ikke fant nødvendig i mitt foredrag, der jeg nøyde meg med å si at argumentene for frihandelssystemet var velkjente. Særlig interessante er hans betraktninger om den noe vanskelige og svake forhandlingsmessige posisjon et lite land kan komme i under enkelte av de systemer som kan være alternativer til frihandelssystemet.

Mens mitt foredrag bevisst var lagt opp noe ensidig i retning av å påpeke frihandelssystemets svake sider, synes jeg nok Magnussen har valgt å gå ganske langt i motsatt retning. Han overdriver etter mitt skjønn frihandelssystemets fortrinn. Han sier f.eks. at «åpne markeder gir små land som Norge mulighet for å utnytte stordriftsfordeler, også med økte inntekter som resultat.» Jeg vil her for det første bemerke at stordriftsfordeler av denne art også kan utnyttes under et system med moderate handelsbegrensninger, forutsatt at stordriftsfordelene er av noen størrelse. Saken er vel dessuten den at for et overveldende antall produkters vedkommende er det norske marked så stort at det skulle være mulig å utnytte stordriftsfordelene ved å satse på én norsk bedrift. Det er nemlig nesten et paradoks at hvis stordriftsfordeler er så viktige, hvorfor har vi da her i Norge mange bedrifter som lager det samme produktet? Jeg er imidlertid klar over at tendensen til å etterspørre et stort antall varianter av samme vare kan trekke i retning av at det norske marked for enkelte produktvarianters vedkommende kan bli for lite til at stordriftsfordeler kan utnyttes. Men det er fristende å spørre hvor stort tap det ville være for forbrukerne om variant-tilgangen ble litt redusert, f. eks. for radioer, fjernsynsapparater, kjøleskap osv.

Magnussen sier også «at prinsippene har vist sin levedyktighet gjennom en økonomisk vekstperiode uten like i industrilandenes historie». Andre steder i artikkelen sier han imidlertid at det er mye som mangler på at frihandelsprinsippene har vært fulgt, ved at «....de enkelte land (har) innført mange mer eller mindre permanente avvik fra et frihandelssystem.» Det blir derfor nokså problematisk å trekke forbindelsen mellom veksttempoet og eksistensen av frihandel. Vi skal f.eks. merke oss at veksten var sterk også i de første etterkrigsår, før frihandelen var tilnærmelsesvis innført. Dessuten har en som kjent i de siste par år, i en situasjon med ganske sterkt utviklet frihandel, fått kraftige avbrekk i veksten i vestlige industriland. En skal også huske på at det har vært en sterk vekst i østlige industriland, som har bygget på andre prinsipper for handelssamkvemmet.

Jeg mener for øvrig at det er en utbredt tendens til å overdrive frihandelens betydning for veksten. Et meget enkelt resonnement kan illustrere dette. Innenfor den aller enkleste vekstteori, av Harrod-Domar-type, finner en at nasjonalproduktets vekstrate er lik «output/capital ratio» multiplisert med spareraten. Det er liten grunn til å tro at spareraten påvirkes vesentlig av hvorvidt man har litt toll eller ingen toll. Men «output/capital ratio» kan tenkes å påvirkes litt, ved at en i gjennomsnitt kan få noe mer produkt (regnet i verdensmarkedspriser) pr. kapitalenhet ved frihandel enn når man pålegger toll (dette gjelder i gode tider uten avsetningsvansker). La oss rent illustrasjonsmessig si at forskjellen er så mye som 5 prosent (de fleste beregninger som er gjort for alternative tollnivåer gir langt lavere utslag). Dette betyr da at vekstraten i dette tilfellet blir 5 prosent lavere — *ikke* 5 prosentenheter lavere — enn i frihandelstilfellet, f.eks. 3,8 kontra 4,0 prosent årlig vekst.[5]) Det må imidler-

[1]) Foredraget er publisert i bearbeidet og utvidet form i *Statsøkonomisk Tidsskrift,* 1975.

[2]) Leif Johansen: «Krisen i verdensøkonomien — nyorientering av Norges økonomiske politikk?» *Sosialøkonomen* nr. 2, 1976.

[3]) Einar Magnussen: «Vår handelspolitikk — trenger den revisjon?» *Sosialøkonomen* nr. 5, 1976.

[4]) Trond R. Reinertsen: «Åpenhet, sårbarhet og internasjonal handel», *Sosialøkonomen* nr. 6, 1976.

[5]) I tillegg fås selvsagt også et lavere nivå på konsumet.

tid innrømmes at denne kalkyle er svært forenklet, og at jeg har sett bort fra at selve den teknologiske framgang kan påvirkes noe hvis handelen begrenses svært sterkt. Jeg har på den annen side også sett bort fra at det i et system med meget åpne grenser kan være større fare for avbrekk i veksten enn i et system med visse handelsbegrensninger.

Magnussen sier et par steder at frihandel vil kunne bidra til hevning av de laveste inntekter, ved at han tenker seg at de lavtlønte skal kunne flytte over i bedre betalte jobber. Mange av de lavtlønte er imidlertid folk med egenskaper som gjør at de ikke vil passe i smelteverk, kjemisk industri, petrokjemiverk osv. Ved fri import av de produkter som lages i lavtlønnsnæringene risikerer en derfor at en del av de lavtlønte blir arbeidsløse, og mange av de øvrige vil få dårligere lønn enn i et noe skjermet marked. Bare for den del av arbeidskraften som er lett overflyttbar heves lønnsnivået. En del av denne lønnshevning kan imidlertid bare være kompensasjon for ulemper ved arbeidet (skiftordninger, høy ulykkes- og sykdomsrisiko osv. som preger en del av våre eksportnæringer).

Magnussen slutter seg langt på vei til min drøfting av den direkte og indirekte subsidiering som har blitt eksportnæringene til del her i landet. Men han stiller seg uforstående til at jeg i tillegg til å gå inn for avvikling av subsidiering av eksportnæringene hevdet følgende: «Dertil bør vi overveie å vri konkurranseforholdene ytterligere i favør av importkonkurrerende næringer, ved direkte subsidiering og ved handelspolitiske tiltak». Han sier at denne konklusjon er trukket uten overbevisende forutgående begrunnelse. Dette er jeg ikke enig i. I første del av foredraget pekte jeg nemlig på en rekke forhold som hver for seg taler for en viss beskyttelse av importkonkurrerende næringer, bl.a. for å bedre vår beredskap, minske vår sårbarhet ved internasjonale konjunkturbevegelser, og for å sikre et allsidig næringsliv som gir plass for arbeidskraft med et vidt spektrum av kvalifikasjoner — også for den som er marginal i arbeidsmarkedet. Men jeg må selvsagt innrømme at disse forhold trenger nærmere utredning, og at det ikke er sikkert at handelspolitiske tiltak er det mest egnede virkemiddel.

Trond R. Reinertsen om åpenhet og sårbarhet

Et hovedpoeng i konsulent Reinertsens innlegg er at han mener at en «åpen» økonomi er mindre «sårbar» enn en mindre åpen økonomi — det stikk motsatte av det jeg hevdet i mitt foredrag. Han sier således:

> «Jeg benytter i det følgende den marginale importtilbøyelighet som en indikator på «åpenhet» og reduksjoner i innenlandsk produksjon som et mål på «sårbarhet». Så vidt jeg kan se sammenfaller dette med det Thonstad/Johansen benytter.
>
> Innenfor en enkel Keynesiansk modell for en åpen økonomi er som kjent multiplikatoren $1/(s+m)$, hvor s er den marginale sparetilbøyelighet og m er den marginale importtilbøyelighet. Ved et gitt fall i eksportetterspørselen vil reduksjonen i innenladsk produksjon åpenbart bli mindre dess høyere m er. Økonomien er med andre ord *mer* sårbar jo *mindre* åpen den er.»

Til dette må jeg først bemerke at jeg i mitt foredrag slett ikke benyttet bare den marginale importtilbøyelighet som indikator på åpenhet, men først og fremst nevnte *utenrikshandelens gjennomsnittlige andel av nasjonalproduktet.*

Reinertsen hevder i sitatet ovenfor at ved et *gitt absolutt fall* i eksporten vil utslaget i innenlandsk produksjon bli mindre jo større den marginale importtilbøyelighet er. Dette er riktig, men utsagnet er lite interessant og lite relevant i relasjon til den problemstilling jeg drøftet. Det er rimelig å definere åpenhet ut fra hele utenrikshandelens plass i økonomien, dvs. *både eksporten og importen.* I en meget åpen økonomi vil da *både* eksport og import være store i forhold til nasjonalproduktet, og *vice versa* i en mindre åpen økonomi. I en meget åpen økonomi må en da som hovedregel regne med *større absolutte utslag i eksporten* ved konjunkturendringer enn i en mindre åpen økonomi (dette berøres bare så vidt av Reinertsen). Derved blir Reinertsens jamføring av virkninger av gitte utslag i eksporten, ved ulike importtilbøyeligheter, av meget liten interesse.

La oss som eksempel forutsette at den marginale importtilbøyelighet (m) er lik eksportandelen i nasjonalproduktet i utgangssituasjonen A_0/R_0, dvs. $A_0 = mR_0$ (A står for eksport, R for nasjonalprodukt og o indikerer utgangssituasjonen). 10 prosent endring i eksporten betyr da en endring på $\Delta A = 0{,}1\ mR_0$.

Virkningen av dette på nasjonalproduktet blir, ved å benytte Reinertsens multiplikatorformel:

$$\Delta R = \frac{0.1\ m\ R_0}{m + s} \text{ dvs. } \frac{\Delta R}{R_0} = \frac{0.1\ m}{m + s}$$

Denne virkning, «sårbarheten», blir større jo større m er, altså jo mer åpen økonomien er. Hvis f.eks. $s=0{,}2$ og $m=0{,}3$, blir $\Delta R/R_0=0{,}06$, og hvis $s = 0{,}2$, $m = 0{,}6$ blir $\Delta R/R_0 = 0{,}075$. En finner også at elastisiteten av nasjonalproduktet m.h.p. eksporten vil være høyere jo høyere m er.

Jeg fastholder altså at *jo mer åpen økonomien er, desto mer sårbar er den for endringer i eksporten.* Dertil kommer at når eksporten først har sviktet, vil mye av effekten av økonomiske tiltak for å bedre sysselsettingssituasjonen lekke ut, når økonomien er meget åpen. Men jeg må innrømme at jeg i mitt foredrag ikke var helt eksplisitt og presis når det gjelder disse forhold.

Reinertsen berører også «dilemma cases»:

> «Thonstad trekker fram det som i litteraturen ofte benevnes som «dilemma cases» for konjunkturpolitikk under faste valutakurser. Dilemmaet består i å oppnå både indre og ytre balanse med generell økonomisk politikk. Selv om denne problemstillingen ignorerer muligheten av selv under faste kurser å innrette

f. eks. pengepolitikken på ytre balanse og finanspolitikken på indre og slik løse floken, kan det være av interesse å se på hva empiriske resultater viser for muligheten av å komme inn i slike «dilemma cases». Michaely (4) har foretatt en slik undersøkelse for etterkrigstiden og er kommet til at slike «dilemma cases» sjelden forekom med unntak av USA for slutten av 1950 årene til midten av 1960 årene: «in most other major countries, the requirements of external and internal balance tended more often to provide policy indications in the same direction, or at least not to contradict each other, rather than to point in opposite directions.»

Til dette er å si at hans utsagn om å «innrette f.eks. pengepolitikken på ytre balanse og finanspolitikken på indre og slik løse floken» er nokså lettvint. Den empiriske undersøkelse han viser til omhandler dessuten en begrenset periode (fram til 1966), og konklusjonene ville nok bli annerledes hvis en inkluderte opplysninger for de senere år. Som kjent strir flere land med samtidig å løse betalingsbalanseproblemer og redusere sin store arbeidsløshet.

Når det gjelder min drøfting av indirekte virkninger av eksportnæringenes produksjon sier Reinertsen:

«En betydelig del av Thonstads bidrag går ut på å peke på at eksportnæringene kan ha indirekte virkninger slik som forurensninger, yrkesskader, ulykker og ubehag ved produksjonen. I den grad det kan vises at slike indirekte virkninger foreligger må man gjøre noe med problemene direkte og ikke nedlegge næringer som tilfeldigvis eksporterer mye av sin produksjon. Det er forurensningene og ikke eksporten man vil til livs. I Thonstads bidrag går det klart fram at han er vel kjent med teorien på området («the theory of domestic distortions»), men avviser tilsynelatende skatter og subsidier for å rette på skjevheter som oppstår ved at indirekte virkninger i liten grad kan bli tatt hensyn til ved privatøkonomisk kalkulasjon. Han viser ikke hvorfor det er umulig eller vanskelig å gjennomføre en slik politikk.»

Til dette er å si at jeg i mitt foredrag tok sikte på å vise at det nettopp var enkelte av de mest miljøfiendtlige næringer som i Norge ble subsidiert sterkest, bl.a. via billig kraft. Jeg hevdet at en som første skritt burde avvikle denne subsidiering. Jeg ser imidlertid ikke bort fra at en i tillegg til dette burde drøfte pålegg av miljøavgifter på de næringer det gjelder.

Spredte tanker rundt frihandelen

AV

OLE DAVID KOHT NORBYE

Formannen for American Economic Association i året 1975, professor Robert Aaron Gordon, holdt en tordentale for sine fagfeller ved foreningens årsmøte i romhelgen 1975. Emnet for talen var «rigor and relevance i a changing institutional setting». Det professor Gordon sa, var i og for seg ikke særdeles bemerkelsesverdig, og andre fremragende økonomer har tidligere uttrykt liknende tanker. Det vesentlige ved talen var at den i det hele tatt er nødvendig.

Professor Gordons tale falt i to hoveddeler, og i den første behandlet han konflikten mellom «rigor» og «relevance». Han pekte på at spesielt i mikroøkonomikken, men også i makroøkonomikken, har de teoretiske økonomene hatt en tilbøyelighet til å foreta mer og mer rigorøse analyser på grunnlag av begreper som har mindre og mindre med virkeligheten å gjøre. Det han i første rekke har i tankene er selvfølgelig alle de høyst innfløkte analysene som blir foretatt under forutsetning av fullstendig frikonkurranse og tilpasningsevne til endringer i tilbud og etterspørsel. Men han peker også på de forsømmelsene som har funnet sted, og da i første rekke teoretikernes manglende interesse for den personlige inntektsfordelingen.

I den andre delen av talen sin drøfter han de store endringene som fortløpende finner sted i de institusjonelle omgivelsene, og som økonomene i det store og hele overser. I hele talen peker han på oppmuntrende unntak fra disse heller triste tendensene i økonomikken, som for eksempel utviklingen av kryssløpsanalysen. Men han kommer også inn på forsøk på nyskapninger som mer eller mindre har løpt ut i sanden, som Chamberlins, Robinsons og andres — blant dem selvsagt Ragnar Frischs — arbeide med en teori for prisdannelse under monopol og oligopol. Han sluttet med å rette en appell til sine tilhørere: «I ask only that our credo be: «relevance with as much rigor as possible», and not «rigor regardless of relevance». And let us not be afraid to ask — and to try to answer — the really big questions.»

Professor Gordons tale rant meg i hu da jeg leste Leif Johansens særdeles viktige artikkel om krisen i verdensøkonomien — nyorientering av Norges økonomiske politikk? (Sosialøkonomen nr. 2, 1976 — foredrag holdt i Sosialistiske Økonomers Forening, November 1975). Leif Johansen er vel kanskje den av våre økonomer som har størst internasjonal anerkjennelse, og denne bygger nett-

opp på hans evne til «rigor», til strenghet i tankegangen. Men han forener denne strengheten med å arbeide med saker som betyr noe, som er relevante. Ragnar Frisch skapte i sin tid uttrykket «lommeruskøkonomikk» om spissfindig arbeide med uvesentlige problemer. Jeg går ut fra at alle mine fagfeller er enige med meg i at Leif Johansen så avgjort ikke faller innenfor denne kategorien.

Han er tvertimot en samfunnsengasjert økonom som følger en del av professor Gordons bud og gir seg i kast med «the really big questions». Men jeg er redd for at Leif Johansen som de fleste av hans fagfeller både innenlands og rundt om i verden — herunder selvsagt jeg selv — ikke følger Gordons krav om «as much rigor as possible» når han gir seg i kast med de virkelige store spørsmålene.

Grunnen til dette er enkel nok — alt for lite grundig forskning og velfundert tenkning er gått inn i disse virkelige store spørsmålene. Når en fremragende økonom med all mulig grunn finner å måtte drøfte spørsmålene, er han nødt til å gjøre det på en omtrentlig måte og kaste fram påstander og antagelser som han aldri kunne tillate seg i artikler som skal offentliggjøres i den seriøse fagpressen og bli studert med lupe av lommeruskøkonomer og andre som passer på at alt som heter forutsetninger er vel definert, og at logikken er uangripelig.

Når jeg i det følgende vil rette en god del kritikk mot det Leif Johansen har skrevet, er jeg klar over at jeg er like mye på glattisen som han er. Men spørsmålene som han reiser, er så viktige at en seriøs debatt er nødvendig, og at vi kan bare håpe at endel energiske økonomer vil plukke opp trådene og underkaste endel av argumentene i denne debatten en virkelig «vitenskapelig» og stringent behandling.

Leif Johansens artikkel inneholder så mye som kunne friste til motsigelser at om jeg skulle komme inn på alt som fikk meg til å stusse, ville jeg ende opp med å skrive en brosjyre. I det følgende vil jeg holde meg til frihandelsspørsmålet, og på det området vil jeg prøve å unngå og gjenta de argumentene som Einar Magnussen førte fram i sitt foredrag i april i år for samme forum som Leif Johansen reiste sine tanker i. (Vår handelspolitikk — trenger den revisjon? Sosialøkonomen nr. 5, 1976).

Det er umulig ikke å være enig i hovedtanken mot frihandelssystemet slik Leif Johansen formulerer den: «Får et land vanskeligheter med eksporten, slik at det bør redusere sin import, er den måten økonomien er organisert på slik at landet må redusere sin innenlandske sysselsetting og produksjon for å fremkalle reduksjonen i importen. Dette er en bakvendt reaksjon i forhold til grunnleggende realøkonomiske saksforhold. Bortsett fra problemet med visse tekniske komplementariteter mellom importerte varer og innenlandsk produksjon, ville den rimelige reaksjon på reduserte importmuligheter være at man produserte mer for eget bruk i landet selv».

En slik fornuftig reaksjon på vansker med utførselen kunne vi tillate oss, dersom vi kunne bremse importen, gjennom mengdereguleringer eller tollbeskyttelse av innenlandske næringer. Et eller annet sted peker Leif Johansen på at slike mottiltak slett ikke behøver å minske omfanget av utenrikshandelen, men snarere tvert imot. Dette er jeg også fullt ut enig med ham i, og jeg vil minne om at det var Norges holdning i OEEC for drøyt et kvart hundreår siden da Norge gang på gang ba om og fikk lov til å avvikle mengdereguleringer på innførselen i et langsommere tempo enn storparten av de andre OEEC-landene. Vårt argument den gangen var at ble vi tvunget til å ta vekk visse importrestriksjoner, ville vi også bli tvunget til å redusere den innenlandske etterspørselen så mye at vår samlede innførsel lett kunne komme til å falle under det nivå den ville nå med behold av regulert innførsel av noen få varer som veide tungt i handelsbalansen. Nå ble det reist motforestillinger mot denne tankegangen under de daværende økonomiske forholdene i Vest Europa. Det ble hevdet at den norske tankegangen ikke tok hensyn til det faktum at dersom den innenlandske etterspørselen ble minsket, ville utførselen kunne øke, og dermed også innførselen. Leif Johansens argument er heller ikke helt vanntett, og det av motsatte grunner. Om vi i dag innfører bremser på visse deler av vår innførsel, kan det tenke seg at den innenlandske etterspørselen ikke vil rette seg mot varer som bare kan bli framstilt ved at flere folk blir sysselsatt, men mot varer som ellers ville være blitt utført. Dermed setter vi i gang en nedadgående spiral — bremser på innførselen ville føre til nedgang i utførselen og flere bremser på innførselen ville bli nødvendig. Men som for 25 år siden tror jeg en slik spiralvirkning kunne bli unngått gjennom høvelige tiltak for å oppmuntre utførselen.

For drøyt 25 år siden fikk Norge lov til å holde på med sine mengdereguleringer for biler og visse andre varer lengre enn andre land. Men årsaken var ikke at våre partnere var overbevist om holdbarheten av våre argumenter, men at vi lovet at dette var bare en overgangsordning og at vi med tid og høve ville gjennomføre samme omfang av frihandel som våre partnere innenfor OEEC. En annen årsak var at Norge tross alt var og er et forholdsvis lite marked slik at innrømmelser overfor vårt land ikke kostet de andre landene for mye. Om vi idag skulle be om lov til å fravike frihandelsprinsippene uten at andre land gjennomførte motforholdsregler, ville svaret utvilsomt bli nei, med unntak av helt midlertidige tiltak under en alvorlig krise. Prisen vi måtte betale for eventuelt å fravike frihandelslinjen ville derfor temmelig utvilsomt være at våre handelspartnere ville forbehold seg å treffe mottiltak.

Nå har selvsagt Leif Johansen rett i at vi ikke under noen omstendigheter har noen slags garanti for at vi kan få utført de varene som vi har evnen til å selge. Under frihandel vil sviktende etterspørsel hos mottakerlandene tvinge utførselen nedover, og denne usikkerheten er like skadelig som

en usikkerhet bygd på administrative tiltak i kundelandene. Dette synspunktet kan jeg ikke være enig i. Mengdereguleringer vil nemlig i stort omfang ramme konkurransekraftige industrier og dermed undergrave bedriftenes muligheter for planlegging. Selv under såkalt frihandel støter bedrifter på usikkerhetsmomenter, som de store multinasjonale gruppenes markedskontroll som kan slå beina under gode forhåndskalkyler. Men faren for mengdereguleringer satt i verk av regjeringer, betyr et atskillig større usikkerhetsmoment som bedriftene selv ikke kan gjøre noe med. Det er en vesentlig skilnad mellom vansker for utførselen på grunn av markedsvikt, som kan være alvorlig, men også være forbigående, og vansker som skyldes inngrep fra regjeringenes side.

Et annet særdeles alvorlig spørsmål som reiser seg i forbindelse med en regulering av handelen landene i mellom, er at ved forhandlinger mellom regjeringer, vil en av partene alltid kunne peke på at det er mangel på balanse i handelen. Nå står Norge i den forholdsvis gunstige stillingen at vi har underskott i varehandelen med en lang rekke land, fordi vi som regel har et underskott i den samlede varehandelen. Men fordi vi nå kommer til å bli storleverandør av olje, kommer vi trolig i en noe annen stilling. Norge som land er interessert i å kunne selge varer til land der våre varer er særlig ettertraktede, og kjøpe varer fra land som kan levere de varene vi trenger til de rimeligste prisene. Vi er så avgjort ikke interessert i å balansere vår handel med hver enkelt av våre handelspartnere. Under en mer regulert utenrikshandel vil vi lett kunne komme til å måtte ta hensyn til handelsbalansen med en lang rekke partnere.

Om vi skulle gå inn for en *delvis* regulering av vår innførsel av varer (og av tjenester), vil vi stå overfor tre uvisse reaksjoner:

1) Hvilke endringer i den innenlandske etterspørselen vil finne sted som følge av minsket — eller dyrere — tilbud av visse importerte varer og tjenester?
2) Ettersom innføring av tiltak for å bremse importen under en internasjonal depresjon har til hensikt å tillate en økning av den innenlandske etterspørselen for å sikre full sysselsetting, oppstår spørsmålet om hvilken retning tillegget i etterspørselen vil ta.
3) Vil innføringen av bremser på vår egen innførsel føre til at kundeland innfører bremser på innførsel fra Norge slik at det vil oppstå ytterligere svikt i utførselen?

Leif Johansen tar det uten videre for gitt at ved å holde innførselen nede kan vi produsere mer for eget bruk i Norge og dermed øke sysselsetting og kapasitetsutnyttelse i norsk næringsliv. Dette er selvsagt teoretisk mulig, men det følger slett ikke uten videre. La oss anta at vi bruker tollhindringer som Leif Johansen anbefaler som et mer permanent virkemiddel. Han understreker at «jeg ikke tenker meg et system hvor all eksport og import til enhver tid er regulert. Jeg kan tenke meg et system med langsiktige avtaler for en del sentrale produkter, med muligheter for revisjon når enighet om det foreligger. For de fleste varer vil frihandel fortsatt være det normale, men uten forpliktelser til å opprettholde den.» Det sier seg selv at om vi regulerer innførselen av *visse* varer, må vi velge varer som teller forholdsvis tungt. Vi ønsker også stort sett å bremse innførselen av ferdigvarer, ettersom vi har til hensikt å oppmuntre norsk produksjon, og derfor må unngå å legge vansker i vegen for innførsel av innsatsvarer. Innsatsvarene utgjorde i 1975 56 prosent av vår vareinnførsel uten skip. I praksis vil derfor kontrolltiltakene i første rekke rette seg mot de resterende 43½ prosent av importen. Hva investeringsvarer angår, må vi begrense oss til kontroll av innførsel av varer som kan bli produsert i Norge. Men på det området må vi ta hensyn til bedriftenes fremtidige konkurranseevne. Vi bør neppe nekte import av kapitalvarer som bare kan bli framstilt i Norge til langt høyere priser eller under mye lengre ventetid enn tilsvarende innførselsvarer. Omfanget av nedskjæringen av innførselen av kapitalvarer vil derfor være heller begrenset. Hva forbruksvarene angår, kan vi tildels ramme varer som ikke blir framstilt i Norge — og i første rekke biler — men også varer som konkurrerer med norske bedrifter, som klær, skotøy, møbler, husholdningsartikler.

Om vi bruker toll som bremsemiddel, står vi overfor mange mulige reaksjoner, avhengig av varetype. Hva investeringsvarer angår, kan det tenkes at etterspørselen etter utenlandske kapitalvarer er forholdsvis uelastisk. I så fall vi bedriftenes utlegg for et redusert volum av importerte kapitalvarer bli større i norske kroner enn det ville ha vært for et større volum, uten de nye tollhindringene. Dette kan føre til redusert etterspørsel etter norske investeringsvarer. I praksis kan det føre til besparinger på bygge- og anleggssiden, blant annet fordi et redusert innkjøp av maskiner også minsker behovet for nye bygninger og anlegg. Om det skulle finne sted et skift fra import av utenlandske til kjøp av norske maskiner må vi anta at utlegget også øker (skjønt dette ikke nødvendigvis er tilfelle dersom norske produkter kunne konkurrere prismessig, men taper i konkurransen pga. de utenlandske maskinenes bedre «ry») og mengden går noe ned slik at igjen utlegget til bygninger og anlegg ville bli mindre. I beste fall ville reaksjonene på tollhindringer på utenlandske kapitalvarer føre til en noenlunde uendret etterspørsel etter norske investeringsvarer og tjenester; i verste fall kunne den innenlandske investeringsetterspørselen komme til å synke. For skip kunne stillingen være mer oppmuntrende, såsant vi ser bort fra de politiske reaksjonene i andre skipsbyggerland.

Hva forbruksvarene angår, er det selvsagt i første rekke bilen som ville komme i skuddlinjen. Hvor elastisk er etterspørselen etter biler? Jeg holder det ikke for usannsynlig at høyere toll på biler og deler kunne føre til et skift i etterspørselen fra andre varer — herunder norskproduserte varer — til biler og reparasjoner. Klær og tekstiler er et vanskelig felt, fordi vi må ta hensyn til vår poli-

tikk overfor utviklingslandene. Det samme kan komme til å gjelde møbler. Husholdningsmaskiner, radioer og liknende varer kan utgjøre et område der det er muligheter for skift fra utenlandske til norske varer, men vi må ikke glemme at i mange tilfelle er innsatsen av innførte varer høy i industrier som framstiller slike produkter.

Det er ikke min hensikt å påstå at tollhindringer i og for seg ville være uten nettovirkninger på norsk produksjon av de grunner som jeg hittil har nevnt. Men det går ikke an å avfeie disse argumentene heller. I tillegg må vi reise to andre spørsmål: For det første, hva forbruksvarer og tjenester angår, dersom tollhindringene faktisk fører til en nedgang i utlegget til kjøp av regulerte utenlandske forbruksvarer, i hvilken grad vil det frigjorte beløp rette seg mot andre innførte forbruksvarer? I denne sammenheng kan vi tilføye virkningen av en økning av innenlandsk kjøpekraft for å trygge full sysselsetting. Endel av denne økningen vil nødvendigvis rette seg mot innførte forbruksvarer. Det er slett ikke usannsynlig at summen av disse to virkningene vil overstige innsparingen som følger av tollhindringer på visse forbruksvarer. Vi kan i noen grad unngå dette problemet gjennom mengdereguleringer istedetfor tollhindringer fordi vi da unngår å gjøre de regulerte forbruksvarene dyrere. Men da oppstår rasjonerings- og køproblemer og muligheten for skjulte prisstigninger.

Det andre spørsmålet jeg vil reise gjelder virkningene av en eventuell høyere etterspørsmål etter norske varer på norsk utførsel. Om etterspørselen på maskiner ble tvunget over på norske varer, ville den sikkert i stor grad rette seg mot maskiner fra effektive bedrifter som også selger maskiner utenlands, og dette kan føre til en nedgang, eller i det minste en svikt i oppgangen av norsk maskineksport. Noe liknende kan komme til å gjelde for endel forbruksvarer.

Som jeg skrev innledningsvis har jeg en sterk, impulsiv sympati for Leif Johansens tankegang, men jeg er redd for at vi står overfor en uhyre innfløkt situasjon slik at bremser på innførselen totalt sett ikke kom til å få de tilsiktede virkningene. Hele problemkomplekset fortjener en rigorøs analyse, men mulighetene for å gjennomføre en slik analyse er nokså begrenset fordi vi står overfor så mange individuelle reaksjoner fra forbrukere og bedriftsledere som vi ikke kan forutse på forhånd på grunnlag av det statistiske materiale vi har.

Hva angår mottiltakene fra andre land, farer Leif Johansen over dem med en harelabb; «Jeg vil ikke prøve å gå mer detaljert inn på hvordan et system med regulert internasjonal handel i praksis skal virke. Mange forhold av administrativ, juridisk og annen art kommer selvfølgelig inn. Jeg ser imidlertid ingen grunn til å tvile på at et slikt system kan gjennomføres og funksjonere forholdsvis greit». Dette utsagnet er ikke mer enn en trosbekjennelse. Jeg *tror* tvert imot at et system som bygger på en lang rekke bilaterale handelsavtaler vil bli noe ganske usannsynlig innfløkt, og at som Einar Magnussen har pekt på, Norge som liten nasjon vil trekke en god del korte strå. La oss ikke tro at vår stilling som oljeprodusent vil gi oss de beste kortene på hånden.

Leif Johansen går til angrep på frihandelen fordi den angivelig tvinger enkeltlandene til å føre en meningsløs økonomisk politikk under en verdensomfattende økonomisk nedgangsperiode. Han frykter, med rette, at når en lang rekke land samtidig skjærer ned den innenlandske etterspørselen, vil virkningene for de landene som er knyttet sammen gjennom frihandel bli kumulert, og krisen bli unødig smertefull. Men han skjelner ikke klart mellom to ulike grunner for å skjære ned den innenlandske etterspørselen: Hensynet til betalingsbalansen, og prisstigningen. Om nedskjæringen av den innenlandske etterspørselen hovedsaklig har til hensikt å rette opp betalingsbalansen, har vi grunn til å hevde at de innenlandske virkningene kunne bli langt mindre smertefulle dersom landet hadde høve til å forsvare sin betalingsbalanse gjennom høvelige tiltak for å kontrollere importen. Men den krisen verdensøkonomien nå går igjennom skyldes ikke at land som Storbritannia, Italia og til sine tider USA har eller har hatt vansker med betalingsbalansen, men først og fremst at prisstigningen har nådd et foruroligende høyt tempo. Jo større et land er, desto mindre er innførselen i forhold til nasjonalproduktet, og desto mindre virkning vil prisstigning innført utenfra ha på det innenlandske prisnivået. Etter mitt skjønn er det en av grunnene til at de store landene har gått til sterkere nedskjæring av den innenlandske etterspørselen enn mange av de mindre landene som kan nøye seg med å sørge for at prisstigningen i hvert fall ikke blir verre enn hos de viktigste handelspartnerne. I tillegg virker selvsagt politisk farge hos regjeringen, og enkelte andre forhold inn på den økonomiske politikken i enkeltlandene. Italia og Storbritannia har store vansker med betalingsbalansen, og det hadde USA også. I Tyskland er skrekken for inflasjon sterkere enn i de fleste andre land. Prisstigningen i Japan var særdeles sterk og sterke virkemidler var tydeligvis nødvendig for å få bukt med den. I motsetning til Leif Johansen ser jeg ikke noe påfallende i at de store landene under denne krisen alle sammen har ført en restriktiv politikk. Jeg finner heller ikke de små landenes politikk så utpreget forskjellig fra de stores. Direkte på villspor er han når han nevner Sveits som eksempel, da nedgangen i nasjonalproduktet i Sveits var særlig sterk i 1975, men landet unngikk registrert arbeidsløshet av den enkle grunn at det har fremmedarbeidere som sikkerhetsventil. Svenskene har vært flinke, mens Norge har hatt råd til å se bort fra vansker med betalingsbalansen av helt åpenbare grunner. Jeg ser heller ikke noen sammenheng mellom Danmarks vansker og dets medlemsskap i EF — Danmarks økonomiske stilling har vært anstrengt i en årrekke.

Den sterke prisstigningen skaper uhyre kompliserte styringsproblemer i land med «blandingsøkonomi». Jeg er fullt ut enig med Leif Johansen i at teoretisk ville problemene være lettere å løse der-

som lønnstakere ikke hadde følelsen av å gi gaver til privatkapitalen dersom de viser tilbakeholdenhet i sine lønnskrav for å få bukt med prisstigningen. Men vi vet ikke om det vil være mulig under et fritt samfunnssystem å få gjennomført den nødvendige disiplin fra alles side, såsant bare de vesentligste produksjonsmidlene var i samfunnseie. Den polske regjeringen måtte nylig slå retrett da den ville heve matvareprisene til et nivå på linje med andre priser og inntekter. Arbeiderne gikk til forsvar av sin levestandard og kunne gjøre det fordi regjeringen nølte med å treffe brutale mottiltak. Det er vanskelig å gjennomføre en ekte fellesskapsfølelse uten direkte trusler mot de usolidariske. I et privatkapitalistisk samfunn er det selvsagt særdeles problematisk å få alle til å tro at de er i «den samme båten», for det er de jo i grunnen ikke! De britiske fagforeningenes vilje til å føre en tilbakeholdende lønnspolitikk i år skyldes ikke følelsen av fellesinteresser med arbeidsgiverne, men er et forsøk på å forsvare arbeiderregjeringen. Vi må regne med at folkestyrte land med blandingsøkonomi sterkt preget av privatkapitalisme *ikke* under en overskuelig framtid vil makte å få bukt med «inflasjonen». Min gjetning er at vi etter hvert vil få ordninger med indeksregulering av inntekter, fordringer, gjeld, skatter med videre som både vil sveke endel av prisstigningens uheldige og urettfordige virkninger, og som dessuten automatisk vil virke som en brems på prisutviklingen fordi slike tiltak også kan minske spekulasjonsgevinster ganske betraktelig. Når tiltak blir gjennomført i de toneangivende landene, vil — tror jeg — konjunkturtsvingninger fremkalt av tiltak fra myndighetenes side, komme til å bli langt svakere. Derimot kan vi nok fortsatt komme til å få høy- og lavkonjunkturer som følge av svakheter innenfor selve den såkalte «fri økonomien». Men myndighetenes evne til å treffe mottiltak vil øke i takt med avdramatiseringen av «inflasjonen». Til slutt vil vi imidlertid bli sittende igjen med betalingsbalanseproblemer. De vil gjenstå som en begrunnelse for inngrep i frihandelen for å unngå meningsløs arbeidsløshet når utførelsen svikter. Men i motsetning til Leif Johansen tror jeg ikke at mange regjeringer vil slå inn på en proteksjonistisk linje av den grunn. *Jeg tror* at mulighetene for å sette i verk nye økonomisk-politiske virkemidler er såpass store at svært få land vil finne det gunstig å avvike fra frihandelslinjen.

Når jeg tror frihandelen vil vise seg å bli seiglivet, er det fordi vi hittil ikke har vært i stand til å legge opp til noe planøkonomisk system som virker mer smidig enn den blanding av forholdsvis fri prisdannelse, og desentraliserte beslutningsprosesser som rår grunnen i en god del rike industriland. Systemet skaper mange problemer og en god del urettferdighet, og *jeg tror* ikke at det passer for utviklingslandene som må bruke sterkere virkemidler for å få bukt med fattigdom og skrikende urettferdighet enn de som har virket forholdsvis gunstig i de vestlige velferdsstatene. Men i land med høy levestandard vil velferdsstaten utvilsomt vise seg å være seiglivet.

Måten vårt system virker på, gjør landegrensene nokså meningsløse som økonomiske stengsler. En nasjon har selvsagt sin egenverd, men nasjonens velferd og egenart er ikke avhengig av økonomiske grenser. Dette er selvsagt en sterk påstand, i sær fordi åpne grenser uvergerlig bidrar til å bryte ned en god del nasjonale særtrekk. En liten nasjon er mer utsatt for et slikt press enn en stor nasjon, rett og slett fordi den lille nasjon ikke bare økonomisk, men også kulturelt er mer avhengig av import utenfra. Valget står mellom isolasjon og lavere materiell levestandard og et rent nasjonalt kulturliv, og en høyere levestandard og sterk kulturell påvirkning utenfra.

Jeg er selvsagt på glattisen når jeg hevder at en liten nasjon ikke kan oppnå en levestandard på høyde med store nasjoners eller små nasjoners med åpne grenser dersom den bygger nær sagt utelukkende på et nasjonalt næringsliv. Men jeg har såpass stor respekt for mine medmenneskers verdimål at jeg gir dem rett til å anse bil, TV, husholdningsmaskiner, muligheten til å reise utenlands, et variert kosthold med videre som verdifulle deler av deres levestandard. En liten nasjon kan neppe oppnå alt dette, med en rimelig kort om enn hektisk arbeidstid for enkeltmenneskene, uten å ta del i det internasjonale varebyttet i et svært stort omfang. Om vi først godtar dette utgangspunktet, synes jeg det er nokså opplagt at retten til å kjøpe og selge varer og tjenester fritt hvor som helst i verden under nåværende forhold er den beste måten å ta del i det internasjonale varebyttet på for land som har nådd et høyt teknisk nivå i sitt næringsliv. For land som står i en svak forhandlingsposisjon som følge av et teknisk tilbakeliggende næringsliv kan det utvilsomt lønne seg å gripe til andre virkemidler. Jeg skal heller ikke benekte muligheten av at det på lang sikt vil bli mulig å utvikle en slags internasjonal planøkonomi som gir bedre resultater enn den nåværende høyst relative fri markedsøkonomien. Men jeg tviler på at disse framtidsperspektivene lar seg gjennomføre i løpet av noen få tiår. De forutsetter jo blant annet en overordnet internasjonal myndighet som det er vanskelig å forestille seg under de nåværende politiske forhold i verden.

For å komme tilbake til utgangspunktet for denne artikkelen vil jeg få uttrykke det håp at langt mer rigoriøst vitenskapelig arbeid vil bli gjort for å belyse de problemene som jeg har trukket fram. Vi er oppe i en alvorlig brytningstid, og vi har mange problemer å løse som er alvorligere enn inflasjon og periodiske kriser i de rike landene. I første rekke tenker jeg på utviklingslandenes tragiske situasjon, men ressurs- og miljøproblemer er også i ferd med å anta skremmende dimensjoner. De rike velferdsstatene burde kunne makte å løse sine egne, til dels «fiksjonsøkonomiske» problemer i løpet av noen få år, slik at vi alle kunne samle oss om større oppgaver i god tid før utgangen av dette hundreåret.

BOKANMELDELSER

JAN SERCK HANSSEN:

TEORIER FOR KONSUMENTENES ADFERD,

Universitetsforlaget, Oslo 1975, 68 sider.

Revisjonen av Jan Serck Hanssen «Teorier for konsumentens adferd» er i hovedsak begrenset til matematiske og disposjonsmessige forbedringer. Innholdet er bevart som i den tidligere utgaven. Jeg vil her bruke det meste av plassen til å kommentere disse mindre endringene, men jeg vil også komme inn på en drøfting av mer fundamentale endringer.

I litteraturlisten er Knut Sydsæters to bind i matematisk analyse kommet inn, og det henvises hyppig til dem. De første forbedringene av matematisk slag finner vi i «Innledningen» hvor hele den aksiomatiske oppbygging har fått et nytt matematisk språk. Teorien er på dette vis brakt mer i samsvar med det studentene lærer til forberedende prøver i matematikk. I kapittel II er etterspørselsfunksjonenes homogenitetsgrad behandlet på en greiere måte rent matematisk enn i den forrige utgaven. Det samme gjelder for pengenes grensenytte som i gammel utgave hadde en litt rotete fremstilling av infinitesimale og endelige tilvekster, mens den i ny utgave (s. 37) er knyttet til tolkningen av Lagrange-multiplikatoren. Behandlingen av annenderiverte og indifferenslinjenes krummingsforhold var i den opprinnelige utgaven i egne avsnitt, mens de nå er konsekvent blitt til deler av andre avsnitt. Det antydes at dette matematisk er vanskelig og av den grunn er det ikke utledet, men visse matriser er trukket med på en måte som kanskje ikke gir den helt gode sammenhengen(s. 31).

De mer intuitive resonnementene som man fant i den gamle utgaven var nok til en viss hjelp rent pedagogisk. Det kan bli litt mye teknikk og litt mindre av forståelse når man skal følge disse større matriseregningene. Presisjonsgraden er selvfølgelig større ved denne fremgangsmåten, men en mer rimelig fordeling av stoffet kan være at det mer intuitive resonnement blir klargjort i konsumentteorien, mens det vesentlige av matriseregningen er henvisningsstoff.

Denne avveiing mellom presisjonsgrad og den mer intuitive forståelsen kommer også inn i utledningen av Slutskyligningen. Det begynner ved IV a) Engelastisiteten (s. 41) og fortsetter med IV b) Coutnotelastisiteten (s. 45) og V a) Slutskyelastisiteten (s. 51) for å samle det hele under V b) Slutskyligningen. Hvis man har greid å slite seg gjennom all denne regningen og bevart oversikten (også i gammel utgave), så får man hjelp i avsnitt V d) til å knytte trådene bedre sammen. Avsnittet omtales som bevis (som i matematisk forstand stiller strenge krav) for Slutskyligningen, men det antydes at dette avsnittet er mindre presist og har sin betydning i å lette den intuitive forståelsen. Dette stoffet er hentet fra memo av 5. oktober 1956 av Leif Johansen og det er ikke med i gammel utgave. Det er avgjort en forbedring å få samlet relevant stoff i en bok.

Visse matematiske forbedringer er gjort ved at det er presisert hvilken tilnærmelse som ligger i det å gå fra infinitesimale størrelser til endelige tilvekster (selv om det virker litt rart at man i en og samme relasjon kan benytte infinitesimale og endelige tilvekster om hverandre). Innvendingen mot disse 20 sidene (fra s. 41—61) er at det er lite studentvennlig lesning. Selv om den første utledningen av Slutskyligningen er det mest presise, så gir den siste bedre forståelse. Henderson & Quandts «Microeconomic Theory» presenterer dette stoffet i oversiktlig form. De anvender 2 sider på å integrere de to metoder som i alt la beslag på 20 sider tung regneøvelse (s. 31). Det kunne kanskje vært heldigere å legge mer vekt på forståelse og f.eks. legge den mer presise regning til et appendix. Forøvrig synes jeg ikke regneeksemplet fra sidene 47—50 forsvarer en plass i den reviderte utgaven.

Det har forøvrig sneket seg inn noen uheldige regnefeil på sidene 45 og 53. Det foretas en implisitt elastisitering av ligningssystemet øverst på s. 42, og man vil beholde det på en mest mulig generell form og elastisiterer med hensyn på prisen j. Dette er litt uheldig fordi ligningssystemet IV 9) vil få et ett-tall på høyre siden avhengig av om vi elastisiterer med hensyn på prisen p1 eller p2. Derved blir matrisen over brøkstreken i uttrykket for e_{11} nederst på s. 45 feil, men man har passet på at sluttresultatet blir riktig ($a2$ over brøkstreken skulle ikke kommet med). Det samme gjelder for det ligningssystemet man kommer frem til nederst på s. 53.

Avsnittet om Laspeyres prisindeks (s. 61) er gjort bedre, og vi har fått en henvisning til mer utfyllende stoff. Som nytt stoff har vi fått et avsnitt om at engelsk litteratur ofte anvender Slutskyelastisiteten ved drøfting av komplementaritet og alternativitet. Kapittel VI om tilpassing på arbeidsmarkedet har også fått en litt annen matematisk formulering hvor det er mer knyttet til et memo av 4. oktober 1961 av Per Meinich (som er pensum og ikke var med i henvisningslisten i forrige utgave). Det er imidlertid tvilsomt om selve grunnlaget i denne teorien holder i en periode med arbeidsledighet. Konsumenten er da ikke lenger prisfast kvantumstilpasser på arbeidsmarkedet, og valgmuligheten av arbeidstid synker ved stor arbeidsledighet (tvungne permitteringer eller nedkorting av arbeidstid og redusert valgmulighet mellom yrker med forskjellig arbeidstid).

Av andre matematiske forbedringer kan nevnes at man ikke i ny utgave lenger sier at man maksimerer en Langrange-funksjon (i gammel utgave f. eks. på s. 30). Danning av Langrange-funksjonen er bare et hjelpemiddel for å finne et maksimum.

Det mest kontroversielle kapitlet er «Innledningen». Stoffutvalget her er ikke endret i forhold til

den gamle utgaven. Konsumentteorien er noe av det første studentene møter i studiet, og når man legger opp til en fornuftig bruk av modellen, så kan det være grunn til å reise spørsmålet om ikke det som her kaller «Innledning» fortjener en mer fullstendig og sentral plass. Det aksiomatiske grunnlaget er i liten grad drøftet. Man hadde kanskje tjent på å avdekke noen svakheter ved aksiomene og så fortsatt mer i stilen «sett at vi godtar aksiomene, hva kan vi da dedusere?» Forslag til forbedringer av «Innledningen» kan være mange og kontroversielle. Jeg skal forsøke å komme med noe konkret, til tross for at jeg innser at det blir utilstrekkelig og upresist og ville kreve mer inngående behandling.

Man kunne påpekt at teorien er individuell og behandler forholdet mellom individer og ting og ikke sosiale relasjoner. Hvis det var slik at den enkeltes handlinger var mer bestemt av et sosialt nettverk, vaner og skikker, så var det kanskje mer relevant å behandle konsumentenes tilpassing i en teori som tok mer hensyn til de institusjonelle rammene. Det kunne være nærliggende å henvise til spillteori. I denne sammenheng kunne det være verdt å ta opp transitivitetsaksiomet som uttrykker en logisk sammenheng i konsumentens vurderinger. Er det rimelig å anta at konsumenten her en så rasjonell adferd at dette aksiomet er oppfylt? Integreres kjøp av alle mulige varer i et ønske om høyest mulig nyttenivå eller er adferden rituell, hvor hver vare isolert kan ha sitt spesifikke formål? Finnes det i det hele tatt slike nyttefunksjoner og i så tilfelle er de eksogene eller endogene innenfor en relevant tidshorisont? Transitivitetsaksiomet forsøkes daglig brutt ned av all form for markedsføring som egentlig tar sikte å å bryte et eventuelt konsistent preferansekart. Videre vil preferansekartet i sterk grad påvirkes av institusjonelle endringer som er hyppige og dette vil igjen reise spørsmålet om det for en rimelig tidshorisont er brukbart å forutsette konstant preferansekart. I denne forbindelse kunne det være aktuelt med en henvisning til noen sider i Haavelmos «Variasjoner over et tema av Gossen» og Lancasters artikkel «A New Approach to Consumer Theory».[1])

På s. 3 antas det at det finnes et begrenset antall varer og tjenester som er tilgjengelig for konsumenten. Informasjonsproblemet er uberørt og det sies heller ingenting om hvordan dette mulighetsområdet har oppstått. Det er rimelig å anta at valgalternativene påvirker preferansekartet. Selve mulighetsområdet har derfor en sterk inflytelse på nyttevurderingen og kunne vært ofret en fotnote.

På s. 5 uttrykkes det at vi her ikke skal «tenke på spissfindige avvik mellom valg og preferanser». Det kunne kanskje vært presisert enda klarere at vi i denne teorien er ute etter å kartlegge bakgrunnen for den faktiske markedsadferd. Er det en konflikt mellom behov og faktisk adferd, så er det ikke noe som fanges opp av denne teorien. Det tilhører f.eks. et av aksiomene at vi ikke skal ha metning av noen av de godene konsumenten får å velge mellom. Et spørsmål som her da er viktig å ta stilling til, er hvilke begrensninger som gjøres for valgalternativene. Hvis det er noe i det at vårt samfunn er i ferd med å vokse seg stadig «tettere», så påvirker den enkeltes handlinger i stadig sterkere grad andre og blir igjen påvirket av dem. Hvis disse sammenhenger trekkes inn, kan valgalternativene få en helt annen preferanseordning. Metning for enkelte goder blir mer aktuelt når også de eksterne effekter trekkes med i valget. Det er ikke helt selvfølgelig at «et gode er et gode». Vurdering av grensene for hva som inngår i valgmulighetene har derfor betydning for aksiom 3. Et annet spørsmål er om alle relevante ting virkelig er gjenstand for valg, f.eks. transportutgifter for en pendler som ikke får jobb på hjemstedet. Dette kunne jamstilles med bundne utgifter på linje med sparing (s. 13), men hvis mange utgifter blir av dette slaget, er teorien også mindre relevant.

Det siste spørsmålet jeg her vil ta opp, er det mer generelle poenget om nytten av modelltenkning i en empirisk vitenskap. I «Innledningen» sies det klart at man ikke skal behandle dette, og avrundingen av «Innledningen» blir dermed en løs påstand om «at disse feltene allerede er vel gjennomarbeidet med en metodikk som det kan være nyttig å lære». Er metoden nyttig bare fordi den er vel gjennomarbeidet, eller fordi en slik modellbygging i empiriske vitenskaper kan gi oss mer innsikt? Det kunne kanskje være fruktbart å si noe om at modellbygging er et forsøk på å abstrahere seg frem til vesentlige sammenhenger i den empiriske verden. Modellen utbygges videre til å kunne si noe om faktiske forhold og i siste omgang skal den kunne sjekkes mot de faktiske forhold for å se om vi har en brukbar beskrivelse av verden. I hele denne modellbyggingsprosessen er hensikten å vinne mer innsikt og en modell har bare sin berettigelse på denne bakgrunn. Metodikken i konsumentteorien er nyttig hvis den gir innsikt. Etterspørselsfunksjoner ser ut til å fortelle oss noe om de faktiske forhold og konfrontert med virkeligheten har de forsvart sin plass. Nyttefunksjoner er imidlertid mye vanskeligere å konfrontere med virkeligheten og om dette skriver Hicks i «A Revision of Demand Theory» (s. 58): «I feel obliged to conclude that there is in practice no direct test of the preference hypothesis». Det er derved vanskelig å si noe om hvor godt det aksiomatiske grunnlaget er som beskrivelse av den virkelige verden. Det blir desto viktigere å drøfte disse aksiomene slik at det kommer klart frem på hvilket grunnlag teorien er bygget.

ARILD HERVIK.

---

[1]) Spørsmålet om beslutningstaker i konsumentteorien er ikke helt selvfølgelig og nyere litteratur har vært mye mer opptatt av husholdningen som beslutningstaker.

Norske Sosialøkonomers Forening i samarbeid med Sosialøkonomisk institutt innbyr til etterutdanningskurs om

„Arbeidsmarkedsteori"

Kurset holdes i Fakultetsrådssalen, Administrasjonsbygningen, (10. etg.) Universitetet i Oslo, (Blindern), i dagene 6., 7. og 8. oktober 1976.

PROGRAM

ONSDAG 6. OKT.

09.00—11.00
Undervisningsleder Olav Magnussen,
Rogaland distrikthøgskole:
Generelt om arbeidsmarkedsteori.

11.00—12.00
Professor Jan Serck-Hanssen,
Universitetet i Oslo:
«Arbeid for alle»

12.00—13.00: Pause

13.00—15.00
Professor Victor D. Norman,
Norges handelshøgskole:
Regneeksempel på sysselsettingen i konkuranseutsatt virksomhet i fremtiden.

TORSDAG 7. OKT.

09.00—10.00
Konsulent Olav Ljones,
Statistisk sentralbyrå:
Om beregning av fremtidig tilbud på arbeidskraft.

10.00—12.00
Fil. dr. Eskil Wadensjø,
Lunds Universitet:
Økonomiske virkninger av innvandring.

12.00—13.00: Pause

13.00—15.00
Paneldebatt om
folketrygdavgiften som virkemiddel i arbeidsmarkedspolitikken.
Deltakere:
direktør Hans Bjaaland, Norsk Arbeidsgiverforening, ass. direktør Asbjørn Bergan, Distriktenes utbyggingsfond, byråsjef Tormod Andreassen, Statistisk sentralbyrå (ordstyrer).

FREDAG 8. OKT.

09.00—10.00
NAVF-stipendat Arne Jon Isachsen,
Universitetet i Oslo:
Om lønnsglidning.

10.00—11.00
Profesor Tor Rødseth,
Universitetet i Bergen:
Valgmuligheter i arbeidslivet.

11.00—12.00: Diskusjon

12.00—13.00: Pause

13.00—15.00
Professor Tore Thonstad,
Universitetet i Oslo:
En modell for analyse av arbeidsmiljø.

Påmelding innen 28. september til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26, Oslo 1 — tlf. (02) 20 22 64
Kursavgift kr. 350. Avgiften kan innbetales over bankgirokonto 6001.05.13408, postgirokonto 167 88, eller pr. sjekk.

Helse- og sosial-forskning, utredning, forsøk

Med forbehold om Stortingets godkjenning vil Sosialdepartementet disponere midler til helse- og sosialforskning, utredning og forsøk for 1977. En del av midlene vil bli benyttet til å støtte prosjekter som personer og miljøer utenfor departementet har tatt initiativet til. Søknad om støtte til slike prosjekter må være sendt Sosialdepartementet, Plan- og utredningsavdelingen, i **tre** eksemplarer innen **1. oktober 1976.** Det må søkes på nytt for eventuell videreføring av prosjekter som har fått støtte i 1976.

Ved fordeling av midlene vil departementet prioritere prosjekter som kan bedre kunnskapsgrunnlaget for forebyggende helse- og sosialpolitikk (bl.a. helsemessige og sosiale skadevirkninger av omstillinger innen næringslivet, problemer som rammer barn og ungdom, som vansker i arbeidslivet og «utstøting» innen skoleverket m.v.). Også systematisering av eksisterende kunnskap på avgrensede områder vil være av interesse. Videre vil en prioritere analyser av virkninger av tiltak innen helse-, trygde- og sosialsektoren og utredning av alternative tiltak for å løse bestemte oppgaver (programanalyser). En er også interessert i evaluering av forsøksvirksomhet vedrørende den primære helse- og sosialtjenestes organisering og virkemåte.

En gjør oppmerksom på at rent medisinsk forskning ikke faller inn under bevilgningen. Det er utarbeidet notater som gjør nærmere rede for spørsmål departementet er særlig opptatt av på enkelte utvalgte områder. Disse, samt søknadsskjema og ytterligere opplysninger kan fås ved henvendelse til Sosialdepartementet, Plan- og utredningsavdelingen, Postboks 8011, Oslo-Dep., Oslo 1, telefon (02) 11 85 41.

Spørsmål som spesielt gjelder helseprosjekter kan også rettes til: Helsedirektoratets utredningskontor, Postboks 8128, Oslo-Dep., Oslo 1, tlf. (02) 11 81 03.

SOSIALDEPARTEMENTET

Statens informasjonstjeneste 176k/76

Bedriftsøkonomisk Institutt

bekjentgjør at rapporter og artikler utarbeidet ved Instituttet er tilgjengelige i følgende serier:

WORKING PAPER SERIES

som består av forskningsarbeider som vanligvis ikke har fått sin endelige form.

SKRIFTSERIEN

(Research series)
som består av forskningsarbeider i endelig form som ikke vil bli utgitt i artikkel- eller bokform.

ARTIKKELSERIEN

(Reprintseries)
inneholder avtrykk av publiserte tidsskriftsartikler.

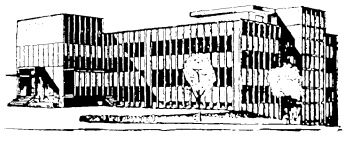

BEDRIFTS
ØKONOMISK
INSTITUTT

Oversikt over tilgjengelige papers innen de forskjellige serier kan fåes ved henvendelse til:

BEDRIFTSØKONOMISK INSTITUTT
v/Forskningskomitéen
Frysjaveien 33 c
Oslo 8.
Tlf. (02) 23 06 83

Erfari[illegible]yrke.

Norsk Hydro har del[illegible] i Nordsjøen helt fra starten i 1963, først [illegible] produksjon av kunstgjødsel og plastrastoff [illegible] industrivirksomheten har gitt selskapet lang erfaring i foredling av [illegible] og bygging og drift av kompliserte industrianlegg.

Virksomheten i Nordsjøen har gitt Norsk Hydro et nytt ben å stå på. Samtidig har selskapet steg for steg tilegnet seg kompetanse på alle felt innen oljevirksomhet: Leting, utbygging, produksjon, ilandføring, raffinering, foredling og markedsføring. Det er først og fremst industrierfaring, teknologisk ekspertise og økonomisk styrke som har gjort dette mulig.

Norsk Hydro er medeier i flere drivverdige funn i Nordsjøen, med Ekofisk og Frigg som de viktigste. Dessuten har Hydro stått for byggingen av oljeraffineriet på Mongstad og har ansvaret for bygging og drift av de nye petrokjemiske anlegg på Rafnes.

Det er en solid plattform Norsk Hydro står på for å løse nye og krevende oppgaver innen oljevirksomhet — både i Nordsjøen og

Framsendes som dagsaviser!

Fondet for markeds- og distribusjonsforskning er en statlig institusjon som har til oppgave å fremme forskning innenfor markeds- og distribusjonssystemene. Fondets fagområde omfatter innenlandske distribusjonssystemer for varer og tjenester inkl. handels- og servicebedriftenes lokaliseringsatferd — ekstern handel, forbrukerinformasjon og forbrukeratferd osv.

REKRUTTERINGS- OG FORSKERSTIPEND

Fondet kan etter søknad tildele stipend til personer som vil kvalifisere seg eller videreutdanne seg for markeds- og distribusjonsforskning. Stipendiene kan helt eller delvis dekke utgifter til livsopphold, reiseutgifter, utgifter til databearbeiding m. v.

REKRUTTERINGSSTIPEND kan deles ut til yngre kandidater fra universitet og høgskole og til personer som gjennom annen utdanning og praksis har fått tilstrekkelige kvalifikasjoner for videreutdanning til forskningsarbeid innenfor Fondets fagområde. Det gis ikke stipend til vanlig utdanning på universitets- eller høgskolenivå.

FORSKERSTIPEND kan gis til kandidater med forskningspraksis som ønsker å kvalifisere seg ytterligere for markeds- og distribusjonsforskning.

Fristen for søknad om støtte for 1977 er satt til
1. oktober 1976.

Søknadsskjema og orienteringsmateriell fås ved henvendelse til Fondets sekretariat.

Fondet for markeds- og distribusjonsforskning

Postadresse: Postboks 841 - Sentrum, Oslo 1
Kontoradresse: Karl Johans gate 4, Oslo. Telefon: 02/42 68 90.

Statens informasjonstjeneste 210k/76

Utgiverpoststed – Bergen Reklametrykk A.s